Н-28-9 П-97
219

Л. ПЭРЧИК

КЫЦЭ СОВЭТСКИ ВЛАСТЬ ТЫГЫДЫ ХАЛЫКВЛӒ ЛОШТЫШ ВОПРОСЫМ ВИКТӒРЭН ШАЛГА

МОЛОДОЙ ГВАРДЬИ — 1932

П28-9 / 219 П-97

л. пэрчик

Мар. г.
2-1821.

кыцэ совэтски власть тыгыды халыквлӓ лоштыш вопросым виктӓрэн шалга

Г.П.Б. в Лнгр Ц
О.Э 1932 г.
Акт № 572
Инв. № 5092

огиз молодой гвардьи 1932

Редактор *В. Пекунькина.* Техред. *Юркевич.* Сдано в производство 27/V-32 г. Подписана к печ. 7/IX-32 г. Инд. ДН-1 М.Г. № 3268.
Фор. бум. 72×105 1/32. 146.880 зн. в 2 1/4 п. л.
Уп. Главлита. Б-24226 Заказ 734 Тираж 2000 экз.

17-я тип. треста „ПОЛИГРАФКНИГА", Москва, Шлюзовая наб., 10.

Большэвиквлӓн тӹнг кӹц мычашкок рэвольуци Интэрнациональизм, цилӓ сӓндӓлӹк вӹлиӹш ровочыйвлӓлӓн прольэтарын Интэрнациональизмӹм анчыктымаш ылэш.

Стальин.

I

СССР-ыштыш тыгыды халыквлӓ гишӓн вопросын кэрӓлжӹ

СССР шукы йиш халыкан прольэтар дьиктатур государствы ылэш.

Комуньизмӹшкӹлӓ шӹм уштышан ашкыл дон кэшӹ прольэтар дьиктатуры сӓндӓлӹкӹштӹнӓ шӱдӓт ӱтла тыгыды халыквлӓ тырынок ӹлӓт, комуньизмӹш шоаш кӹрэдӓлӹт.

Цилӓ ти тыгыды халыквлӓ ӹшкэ йӹлмӹштӹ дон хытырат. Каждый халыкын ӹшкэ статьан хозайстывыжы, ӹлӹмӓшӹжӹ-дӓ культуржы.

Ти сэмӹнь мӓмнӓн сӓндӓлӹкнӓ пиш шукы йиш халыквлӓ иктӹш ушным сойуз ылэш. Ти сойузышты 7 сойузный рэспубльикӹ, 15 автономный рэспубльикӹ, 18 автономный область дӓ шукы тыгыды халыкан район тӓ солавлӓ шалгат. Каждый пасна рэспубльикӹштӹ, областьышты эчэ тыгыды халыквлӓ ылыт.

Ти тыгыды халыквлӓжӹ ӹрдӹ халык лошты тыгыды лаштыкын шӓпнэн ӹлӓт.

Национальный вопросым тӧр видэн шалгымашна социальизмӹм ӹштӹмäштӹ пиш кэрäл ылэш.

Цилäм ти тыгыды халыквлäм курым мычкы руш помэщӹквлä дä капитальиствлä пӹзӹртэн ӹлэнӹт. Кӹзӹт ӹндэ СССР-ышты ик сэмньäш погыныш халыквлä лошты, тыгыды халыквлääт ик тӧрэшок шалгат.

Пэрви руш помэшӹквлä дä капитальиствлä тыгыды халыквлäм ровотньык каньы урдымышты дон нӹнӹ хозанлык тä культур шäрӹмäшӹм пиш когон шайылан кодэнӹт.

Прольэтариäтӹн рэвольуци сӹнгӹмӹкӹ пӹтäриш кэчӹнок тэгэнь вопрос шагалын: пэрви пӹзӹрнэн ӹлӹш тыгыды халыквлäм йäлдон тӧрэш шагалташ, хозанлыкыштым тä культурыштым лӱлтäлäш пыт палшэн шалгаш. Тэгэнь палшыктэ куштылгын социальизмӹм ӹштäш акли.

Тӹдӹн тон мäмнäн прольэтариат дьиктатурын сäндäлӹкӹштӹнä национальный вопросым Окьтäвӹрь рэвольуцин пӹтäриш кэчӹвлä гӹцок партьын дä Совэтски государстывын пäшäштӹжӹ пиш когон кэрäлэш чотлэнӹт.

Национальный вопросым тӧр ӹштӹмäш октьäвӹрь тӹлӹзӹн ровочый класслан сӹнгäш палшэн.

Властьым кидӹш нäлмӹкӹ вэлэ, партьы тыгыды халыквлä гишäн вопросым шӹнтэн манаш акли. Лэньин вуйлалтымы дон большэвик партьы Октьäвӹр рэвольуци гӹц анцыцок национальный вопросышты тӹнг кэрäл ло-

зунгывлӓм сӹгӹрӓл колтэн. Цилӓ вӓрэ халыктон вэс халыкым пӹзӹртӹмӓшӹм, пасна халыквлӓн йӓл дорц осовын привильэгим пумым (кишӓн) тӹнгӹцок пӹтӓрӓш большэвиквлӓ трэвайэнӹт. Цилӓ халыклан ӹшкӹмжӹм видӓш айырлаш пыравам трэвайэнӹт. Лэньинӹн ти лозунгывлӓжӹ кугижӓн пӹзӹртэн урдым халыквлӓлӓн пиш шӳмэш толын, большэвиквлӓ вэкӹ ти тыгыды халыкыштыш труйышвлӓм сӓрӓлӹн. Молы гань, пасна Октьӓвӹр тӹлзӹн сӹгӓш тӧр национальный вопросым шӹндӹмнӓӓт палшэн. Тидӹ гишӓн Стальинӓт ӹшкэ статьйаштыжы анчыктэн. (Октябрская рэволюция и тактика русских комунистов).

> Лэньин топлот попэн — лыдына ти статьйашты, „тыгыды халыквлӓ дон кычыкым ӹштӹм гӹц пасна Российӹштӹш прольэтариат сӹгэн аккэрт".

Национальный вопросым йаралын ӹштӹмӓш цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш халыклан примэр ылэш.

Национальный вопросым мӓмнӓн сӓндӓлӹкӹштӹнӓ йаралын ӹштӹмнӓ, мол сӓндӓлӹк вӹлнӹш халыкланат кого примэр ылэш. Мӓмнӓн цилӓ йиш пӓшӓштӹ кушкын мимӹнӓ капитальист государствывлӓштӹш прольэтариатлан дӓ цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш пӹзӹртӹм халыквлӓлӓн примэрӹм анчыкта.

Социальизмӹм ӹштӹмӓшнӓ йӹлмӹдон шайыштмы гӹцӓт йажон, шукы мӹльион робочый лошты дӓ труйыш халык лошты комуньист-рэвольуцим ӹштӓш ӱжӹт.

Мӓмнӓн сӓндӓлӹкнӓм кого опытный ныр ганьым истори ӹштэн, пӓшӓм йажон ӹштӹмнӓжӹм мльион

ровочыйвлä, капиталын ровотньыквлäжы анчат дä тымэньыт.

Национальный вопросышты кыцэ пäшäнäм виктрэнä тыдымäт пиш анчат.

Цилä пäшäнä кушкын мимäшты сынгымäшнä улы гынь, национальный вопросым виктäрэн шалгымаштынаат сынгымäшнä изиок агыл.

Кыцэ капитальист сäндäлыквлäшты национальный вопросым видäт.

Лачок анчалшаш: кыцэ капитальист сäндäлыкышты халыквлä икты вэсы дон ылäт, капитальист сандäлыквлäн изи лаштык пайанвлä (Англи, САСШ, Йапон, Франци, Итальи Голандьи, молат) йал нымäлны таманьар шўды млъион труйыш халыкым пызыртэн урдат. Кого силан государыстывлä: Англьи, Франци, САСШ, Итальи, йапоньи, Бэльги, Голандьи дä эчэ вэсывлä ышкэ колоньиштыш халыквлäм тырхэнäт кэртымлäок пызыртэн шындэныт. Ышкэ ылымäш виктäрмäшым кидышты гыц шыпшын нäлыныт, ровотайым тäрым пиш чыдын пуат, ты сäндäлыкын пайдажым пэрэгыдэ пытäрымлä ровотайат.

Ти колоньиштыш халыклан пайаш, ышкэ ылымäшым виктäрäш, культуржым лўлтäлäш кыцэäт тыкывлäм, тормызвлäм шындäт. Азийын, Африкын, Австральин Йуж. и цэнтр Амэрикын сäндäлыкышты колоньиштыш, дä пэл колоньи чотышты ылшы халыквлäм тэнгэ буржуази урда. Колоньиштыш труйыш ровочый дон хрэсäньым кок вэлыцäт пызыртäт, ик вэлыц ышкэ сäндäлыкыштыш пайанвлä дон помэшыквлä вэс, вэлыц вэс государствы пайанвлä кид лымäк ти сäндäлыкым колоньиш ыштышывлä, эчэ утларак пызыртäт. Ындэ

СССР-ын тыгыды халыквлӓн ӹлӹмӓштон колоньиштӹш халыквлӓн, ӹлӹмӓшӹм анчалына.

Тидӹм тӓҥӓштӓрэн цилӓ труйыш халыклан, социальизм йажожым, капитальизмӹн худажым, пӹзӹрньӹкшӹм анчыкта. Колоньиштӹш дӓ пэлэ колоньиштӹш труйышвлӓм, прольэтариатым, цилӓ капитальист сӓндӓлӹкӹнӹм комуньизмӹм ӹштӓш ӱжэш. Ти тӓҥӓштӓрӹмӓш сэк пачэш кодшы, пӹцкэмӹш, пӹзӹртэн шӹндӹм сӓндӓлӹквлӓштӓт капиталын ровотньыквлӓм Индьэзийӹштӹ, Китӓйӹштӹ Индьийӹштӹ, Мароккышты, Алжирӹштӹ, Туньисӹштӹ, Сирийӹштӹ дӓ вэс вӓрэ ӹлӹшӹ хрэсӓньвлӓм комуньизмӹ вэрц кӹрэдӓлӓш ӱжэш.

Кризис лимӹдон импэриализмӹн колоньивлӓм пӹзӹртӹмӓшӹжӹ кушкын миӓ.

1929 ин шӹжӹм тӹҥӓлшӹ экономичэски кризис кым и годшэн капитальист сӓндӓлӹкӹм цӹтӹртӓ. Кризис кӹц лӓктӓш крэдӓлмӓштӹ колоньивлӓштӹ дӓ пэлэ колоньивлӓштӹ труйыш халыквлӓм пиш когон пӹзӹртӓш тӹҥӓлӹнӹт. Кризисӹн йасыжым капитальиствлӓ ровочый шӱшкӹ дӓ колоньиштӹш труйыш халык шӱшкӹ сӓкӓлтӹнэштӹ.

Колоньиштӹ труйыш халыквлӓн кризис вэрэмӓштӹ ӹлӹмӓш кишӓн партьын XVI-шы погынымашты Стальин тӓҥ тэҥэлӓ кэлэсэн:

> „Импэриальизмӹ государствывлӓн иктӹ-вэсӹ ваштарэш крэдӓл ӹлӹмӓшӹштӹ шӓрлӓ, вӹкӹ лӓктэш, нӹнӹн колоньивлӓжӓт кид нӹмӓлнӹш сӓндӓлӹквлӓжӓт ваштарэш пӱм пырыт. Экономичэски кризис

шäрлӹм сэмӹнь колоньивлäштӹ дä кид лӹмäлнӹш сäндäлӹквлäштӹ, импэриальиствлäн выжалым вäрӹштӹ, дä сирйом пушы вäрвлäштӹ пӹзӹртӹмäш куштэ акэрт. Лачок, тырхэн кэртӹмлä пӹзӹртäш тӹнгäлӹнӹт.

Йэвропыштыш буржуазин ӹшкэ колоньивлäжӹдон Индийӹштӹ, Индокитäйӹштӹ, Индоньэзийӹштӹ,Сэвӹрный Африкӹштӹ шиэдäлмäшкӹ шоныт, тидӹ укэ манаш ньигыцэäт акли.

Кӹзӹт йактэ ӹшкэ вуйа ылшы Китäйӹм сфэрӹ влийаньиэш кышты вуйлалтымаш ӹшкэ киткӹц сӹсӹрнä пайылымы манаш лиэш.

Рэвольуци ваштарэш шалгышы гоминдановцывлäн гэньэралвлäжӹ, ӹшкэ лошты шиэдäлмӹштӹ дон Китай халыкым зорайат, ӹшкэ хозавлäн импэриальиствлäн шӱдӹмäшӹм ӹштäт".

Колоньивлäштӹ кризис гишäн пäлшӹ укэäт халыклан йäмдӹлӹм кэрäл хäдӹрвлäмок пыдыртат, йылатат, вӹдӹш кӹшкäт. Шäдäнгӹм тангыжыш кӹшкäт, кофэм паровозвлäэш йылатат, каучук шӹргӹвлäм роат, хлопок, чäй, рис ӱдӹмäшӹм, силам чӹдэмтäрäт. Ровочыйвлäм скотьинä вäрэшок ровотайыктат: Пäшä кэчӹм кужэмдäт, ровота тäрӹм изиэмдäт, ровотайашыжат, худа йасым ӹштäт.

Солаштыш труйыш халыкым пиш когон ӹшкэ помэшӹквлäжäт, импэриальиствлäат тырхэн кэртӹмӹн пӹзӹртäт.

Шукы колоньивлäштӹжок халык когон чӹдэмӹн (шужэн колэнӹт). Тэнгэ ӹштӹмвлä труйыш халыкым рэвольӱцим ӹштäш, импэриальиствлä ваштарэш кӹрэдäлäш тäрвäтä.

Ныньн дä мäнмäн

ВКП (б)-ын XVI-шы погынымашты цэнтральный комитьэт отчотышты Стальин тäҥ тэҥэ попэн;

> **НЫНЬН. Капитальиствлäн национальный вопросышты шыркэдымäшвлä лäктäш тынгäлыныт. Индьишты, Индокитäйышты, Индоньэзышты, Филипински острвывлäшты империальиствлäн кидлымäц лäктäш манын тäрвäнäт, кыды национальный войнаш ванча.**
>
> **МÄМНÄН, СССР-ышты халыквлäн шӳмпэл гань ылымäш цаткыдэмэш, халык лошты шыркэдылмäшвлä лит манаш укэ. СССР-ышты халыквлä мльионтон Совэтвласть йыр цымыргат.**

Капитальизм сäндäлык халыквлä лошты шыды пиш когон кушкын.

Прольэтариат дьиктатурын сäндäлыкышты цилä халыквлäн труйышвлä тырынок ылäт, социальизм ыштымäшты пыт палшат, выциäш пыланым ныл ишты ыштэн шоктат, пäтьильэткын 3-шы ишток социальизмы экономикын фундамынтжы ыштэн шокталтын.

ИККИ-ин (комуньиствлäн интэрнационалын исполком) XI-шы пльэнум, 1931-ин апрэльын погынымаштыжы капитальист сäндäлыквлäн дä СССР-ын национальный польитик видымäшты тэхэнь тыҥ айырлымашвлäм чотлэн:

> „**СССР-ышты** ровочый классын властьжы, тырын ылымäшым цаткыдэмдэн халыквлäн шӳмпэл гань ылымäш, война ваштарэш кырэдäлмäш ылэш;
>
> СССР-ышты ылышы труйыш халыквлäн иктыш ушным ылэш, пэрви кугижä годым пызыртэн ур-

дым халыквлӓн ӹлӹмӓшӹштӹм ӹшкэ сӓндӓлӹкнӓм видӓш палшымашышты, культурыштым лӱлтӓлмӓш лиэш. Прольэтариат дьиктатурын сӓндӓлӹкнӓ кушмашыжы цаткыды стьэна гӓнь у гӹц война лишӓшлыкым ӓрӓ.

Капитальизм сӓндӓлӹквлӓштӹ кого оксаан ылшы изи ара пайанвлӓн шыкланымышты кризис вэрэмӓн осовынок кайэш. Импэриальизм колоньивлӓжӹм шӓрӓш у гӹц войнам шагалтынэжӹ. Колоньиштӹ труйыш халыкым эчэ когон пӹзӹртэн кризисӹн лэлӹжӹм цилӓ изи силан сӓндӓлӹквлӓ дӓ колоньывлӓ вӹкӹ артынэштӹ".

Ти вопрос кишӓн Стальин тӓнгӹн попымыжы дӓ коминтэрӹн исполкомын рэшэньӹжӹ (тӧрӧкэш), лачок лин. Тидӹ тэвэ тишэц кайэш: Маньчжури вӹк Йапоньи кэчӓлтмӹжӹ, тидӹм колоньиш сӓрӓш тумаймы ылэш.

Импэриальизмӹн вэс государыстывывлӓжӹ тиштӹ пайаш тумайатат, тожы йукымат ак лыкэп. „Импэриальизм-кого силан государыстывывлӓн изи силан, тыгыды сӓндӓлӹквлӓм пӹзӹртӹмӓш, ти тыгыды сӓндӓлӹквлӓм ӹшкэ кидӹш пӹзӹртӓш нӓлмӹ гишӓн ӹшкэ лоштышты у гӹц шиэдӓлмӓш вэрэмӓ ылэш" Лэньинӹн ти шамакшы эчэ икӓнӓ тӧрэш толын.

Мӓмнӓн пашкудывлӓн импэриальизм политьикӹдон ӹшкэ ӹрдӹ халык кӹц айырым граньицӓ вэс моӈгырышты ылшы украинцӹвлӓн бэлорусвлӓн, молдаванвлӓн, кавэлвлӓн дӓ эчэ вэс тыгыды халыквлӓн ӹлӹмӓшӹштӹ мӓмнӓн СССР-ышты ӹлӹшӹ тӹ халыквлӓн ӹлӹмӓшӹм анчалынок II Совэтски Украинӹштӹ дӓ Бэлорусӹштӹ национальный культур шӓрлӹм кодым, мӓ ужына кыцэ западный Укыраинӹштӹ дӓ Бэлору-

сиштӹ ылшы Украиньӹцвлä дä бэлорусвлä Пильсудский йал нӹмäлнӹ йасланэн ӹлäт.

Ти тӧрэштäрмäш совэт властьын капитальизм торц йажожым ак анчыкты ма?

СССР-шты национальный вопросым тӧр виктäрмäш цилä сäндäлӹк вӹлäн прольэтарски рэвольуци ӹштӹмäштӹ пиш когон кэрäлжӹм ак анчыкты ма?

Кашартымаш.

Мäмнäн сäндäлӹкӹштӹнä социальизмӹм ӹштӹмäштӹ дä цилä труйыш халыкым прольэтариатын дьиктатур вэк сäрӹмäштӹ национальный вопросым тӧр ӹштӹмӹ мäмнäн польитьикӹштӹ кого кэрäл ылэш.

СССР-ышты национальный вопросым тӧр ӹштӹмäш цилä сäндäлӹк вӹлäн коммуньиетьичэски рэвольуцим ӹштӹмäштäт, прольэтариат вэк цилä колоньиштӹш капитальизм йал нӹмäлнӹ йасланэн ӹлӹшӹ труйыш халыквлäм сäрäшäт когон палша.

ТӸДӸН ДОН цилä халыквлäм каждый комуньистлäн, комсомольэцлäн, ровочыйлан, колхозньиклан, труйышылан кыцэ комуньист партьи дä Совэтски власть национальный вопыросым совэт сäндäлӹкӹштӹ виктäрäт, тидӹм пäлäш кэлэш.

II

Маркс дон Лэньинӹн тӧр тӹнг корны национальный вопросышты

Мӓмнӓн партьын польитик тӹнгжӹ комуньизмӹ вэрц кӹрэдӓлмӓш ылэш.

Мӓмнӓн партьын польитьикӹшты тӹнг кэрӓл ӹрдӹжӹ прольэтариат кылассыи рэвольуци вэрц, прольэтариатын дьиктатур вэрц, комуньизмӹ вэрц кӹрэдӓлмӓшты вуйлалтымаш ылэш.

Лэньински польитьикӹшты тидӹ тӹнг кэрӓл ӹрдӹ ылэш, мол вопросвлӓжӹ тидӹм ӹштэн шокташ палшышы ылыт; национальный вопросат Лэньинӹн польитьикӹшты тӹнг кэрӓл пӓшӓм ӹштӓш палшышы ылэш.

Маркысын, Энгэльсӹн, Лэньинӹн дӓ Стальинӹн национальный вопрос кишӓн попым шамаквлӓшты.

„Комуньистьичэски маньифэстӹм“ сирӹм годымок 85-и пэрви Маркс тон Энгэльс национальный вопрос кишӓн тэҥэ тӹжӓк тӹҥӓлтӹшӹм пуэнӹт.

Вэс ровочный партьывлӓ гӹц комуньист влӓ тӹдӹн тон айӹрла: **цилӓ прольэтариатвлӓн кӹрэдӓлмӓштӹ, ӹшкэ халыклан пасна йажом ӹштӹмӓш вэрц агыл, цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш прольэтариатлан йажо ӹштӹмӓш вэрц комуньиствлӓ** шалгат, дӓ **сакой вэрэмӓнок прольэтариатын интьэрэсӹм** национальный вопросыштат анцылан ӹштӓт“.

Научный социальизмӹлӓн тӹҥӓлтӹшӹм пиштӹшвлӓн ти шамакышты мӓмнӓн партьын дӓ коминтэрнӹн польитьикӹштӹ ылын, ылэш, дӓ анцыкыжат видӹшӹ лиэш. Лэньин 1913-ин ти гишӓн тэҥэ сирэн:

> „Буржуазный национальиствлӓ национьный интэрэсӹм анцылан шагалтат, вара ижӹ прольэтариатын пӓшӓм ӹштӓш маныт; мӓмнӓн сэк пӹтӓриок прольэтариатын пӓшӓм анцылан ӹштӓш манына“.

Тидӹн дон мӓмнӓн партьӹн програмышты (1919-ин мартын VIII-шы сйэздӹ дон прньимаймы) национальный вопрос кишӓн сирмӓштӹ пӹтӓриок тэҥэ тӹҥӓлэш: „Рэвольуци вэрӹц иквӓрэш кӹрэдӓлӓш, помэшӹквлӓдон буржуазим шуэн колташ цилӓ халыкын прольэтаривлӓм иктӹ вэсӹ дон лишэмдӓш кэлэш“.

Сталин тӓҥ „Комсомолын задачывлӓ гишӓн“ сирӹмӓштӹ (1925 ин 29 майын „Комсомольски правда“ йатмашвлӓэш отвэчӓйӹмӓштӹ) сирэн: Хоть кынамат интэрнационал шӱлӹш комсомол лошты лишӓшлык. Мӓнмӓн сӓндӓлӹкӹштӹш кэртмӓшвлӓ прольэтариатын крэдӓлмӓштӹ хоть кынамат, комсомольэцвлӓн сознаньи-

штӹ йалшталтшашлык ылыт прольэтариатын мэждународный рэвольуционый движэньидон.

Мӓмӓн рэвольуцинӓм комсомольэцвлӓ самоцэль ганьы вэлэ анчаш ӹнчӹштӹ тымэньэп, тидӹ цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹ прольэтарски рэвольуцилӓн срэдства дӓ подспорйэ ылмашым ыҥылэн шошты.

„Октьавӹрски пэрэворотон национальный вопрос" сирӹмӓштӹ (1918-ин нойӓвӹрь тӹлзӹн сирӹмӹ) Стальин тэҥэ попа: „национальный вопрос ӹшкэ турэш пасна ылшы манаш акли. Тидӹ халыкын ӹлӹмӓш стройым вашталтымаш вопросын лаштыкшы ылэш".

Национальный вопрос опрэдьэльайӓлтэш социальный обстановкыштыш условивлӓдон.

Кӱн кидӹштӹ власть ылэш, халыкын магань анцыкыла кэмӓшӹжӹ улы, тӹҥэ национальный вопрос виктӓрӓлтэш.

> „Национальный вопрос прольэтарски рэвольуцин, прольэтариат дьиктатур вопросын лаштыкшы ылэш".

Маркысын Энгэльсӹн, Лэньинӹн дӓ Стальинӹн анчыктым сэмӹнь мӓмнӓн партьын ӹшкэ польитьикӹштыжӹ национальный вопрос разрэшайа.

Большэвицки партьин тӹҥ ӹрдӹлӓн националый вопрос подчиньайӓлтӹн, тидӹ комуньизм вэрц крэдӓлмӓш, тидӹм развитьин апвлӓштӹ, разный условивлӓштӹ ӹштӓш вӓрэштэш. Хоть кынамат национальный вопрос ӹштӓлтшӓшлык ылэш дӓ ӹштӓлтэш, комуньизмӹш нӓҥэшӹ прольэтарски рэвольуцин пӓшӓм цаткыдэмтӓш.

Национальный вопросым кэр-ӓлэш чотлыды маш, ылэш пиш когон польитьичыски самынь пӓшӓ.

Национальный вопросым кыдыжы самынь ынгылат, Лэньин корны дон ти тумайымашышты иктэш актол. Нинӹ тэнгэ шанат: „Малын тинӓрӹ вэрэмӓм национальный вопросэш эртӓрӹмлӓ? Вэт тилэц паснаат мӓ интэрнациональиствлӓ ылына. Вэт мӓ, магань кӹньӓт халыкын айыртэмӹнок йажо ӹлӹмӓш ваштарэш кӹрэдӓлнӓ. Вэт прольэтариатнӓн йажо ӹлӹмӓш ӹштӹм вэрц мӓ кӹрэдӓлӹнӓ. Тидӹн дон национальный вопыросэш мӓлӓннӓ такэш вэрэмӓмӓт эртӓрӓш ак кэл". Тэнгэ маншывлӓн шамакышты ньималанат ак йары. Лачокшымок Интэрнациональи змӹм ӹштэнӓ гӹнь национальизмӹ дон кӹрэдӓлӹнӓ гӹнь, сэдӹн донок мӓлӓннӓ национальный вопросым тӧр йаралын виктӓрмӓш вэрӹц кӹрэдӓлмӹлӓ.

Сӓндӓлӹк вӹлнӹш халык, найан дон нээзэр классэш айырлым гӹц пасна, ӹлӹмӹжӹ сэмӹн ик кытлан (капитальизӹм кодым) пасна национальныстьвлӓэш айырлэн миэн.

Каждый наротын (нацин) у ӹшкӹмчӹн иктӓвӓрэш ӹлӹм сӓндӓлӹкшӹ (тьэритори) ӹшкэ экономикшӹ, ӹшкэ йӹлмӹжӹ, ӹшкэ культуржы улы.

Тэгэнь халык лошты эчэ тыгыды халыквлӓ изи цуцан ӹлӹшӹвлӓ ылыт. Ти тыгыды халыквлӓн ӹшкэ йӹлмӹштӹ гӹц пасна ньимат укэ. Ӹшкэ экономикэт, культурэт, тьэриториэт молы укэ.

Импэриальизӹм цилӓ халыкым тэнгэ айырэн, иктӹт йасылантарышы мутьышы, вуйлалтышы (вэльикодэржавный) импэриальиствлӓ, вэсӹ нинӹ кит лӹвӓлнӹ

йасыланышвлä, колоньишты йасыланышы халыквлä, кыдывлäм пайан, силан халыквлä пызыртäш тыгäлыныт. Тидым чотыш нäлтэ эртäш ньигыцэäт акли.

Тыдын дон, кынам эчэ халыквлäн ылымäшышты иктöр агыл, кынам польитьикы экономикы дä культржат цилä халыквлäнок ик тöрышты ак шалгы, ти вэрэмäн комуньиствлäлäн ышкэ польитьикыштым кызыт ылымäш анчэн комуньизым корныш сäртымылä национальный вопросымат шындымылä.

Национальный вопросым видымäшты польитьичэски, экономичэски дä культур пäшäм лӱктäлмы корнывлä дон колтымла.

Магань корнындон, кыцэ мä большэвиквлä национальный вопросым колтышашлык ылына?

ПЫТÄРИ:—тиды Лэньиныйн лозунгыжы, халыквлäлäн ышкымыштым ышкэ вуйлалташ, государстывым ыштäш дä айырлаш правам пумы гишäн, пасна халыклан йäл гыц айыртэмын права пумашым пытäрым кишäн.

Импэриальизмы сäндäлыкышты ти лозунгы импэриальизм ваштарэш кырэдäлäш ӱжэш, колоньывлäм ытарымаш вэрц кырэдäлäш ӱжэш, прольэтариат дьиктатурын сäнтäлыкышты ти лозунг социальизмым ыштымäшты труйыш халыквлäм цилä сэмынь иктыш цымыраш палша, ыгылдарэнIII-шы главашты тиды гишäн попалтэш.

ВАРАЖЫ — Ти Лэньиныйн лозунгыжы: пэрви пызырнэн ылыш халыквлäн экономикым дä культурым, совэтски государыстывы лӱлтäлäш палшым кишäн.

Импэриальизым, колоньиштыш халыквлäм тырхэн кэртым, пызыртым кодым, прольэтариатын государсты-

выжы тэгэнь пэрви пы̆зы̆рнэн ы̆лы̆шы̆ халыквлӓн вуйлалтымашым киды̆шкы̆шты̆ пумы гы̆ц пасна, эчэ анцыц кэшы̆ халыкым поктэн шоаш манын ы̆лы̆мӓшы̆м тӓ культурым лӱлтӓлӓш палша. Цаткыды китон ик вӓрэш пӓшӓлӓн совэт сӓндӓлы̆кы̆шты̆ш халыквлӓ ти толшаш лу ишты̆ тьэхньикы̆ дон дӓ экономикы̆жы̆ дон анцыц кэшы̆ капитальист сӓндӓлы̆клӓм эртӓрӓт. Йажон ланылэн IV-шы главашты кэлэсы̆мӓш лиэш.

КЫМШЫ — Тиды̆ Лэньины̆н лозунгыжы национальный культурым шӓры̆мӓш кишӓн. Кыды ылэш прольэтарски кӧргӓн (содьэржаньи) культур, национальный форман.

Лэньин манын: Импэриальизы̆м цилӓ сэмы̆нь национальный культур шӓрлӓш ӓпты̆ртӓ, прольэтариатын дьиктотуржы цилӓ халыквлӓн культурыштым шӓрӓш цилӓлӓн иканьок палша. Шукы мльион труйыш халык лошты культурный рэвольуцим ы̆штӓш манын, прольэтариатын дьиктатуржы ньимагань йы̆лмы̆мӓт, ньимагань халыкымат айыртэмы̆н анцыц колташ ак цацы. Ти гишӓн V-шы̆ главашты раскыдын кэлэсы̆мы̆.

III

Прольэтариатын дьиктатуры ылмашты тыгыды халыквлӓлӓн пасна айырлаш правам пумы

Ышкымым ышкэ вуйлалташ пумы права гишӓн мӓмнӓн партьын програмыштыжы тэҥэ кэлэсымы:

> **„Пэрви пызырнэн ылыш труйыш халыклан пызыртыш сӓндӓлык прольэтариатлан ыньӓндымӓшым пытӓрӓш манын, пытӓрӓш кэлэш хоть маханьат кыньӓт национальныстьым ӓль нац групым айыртэмын чотэш ужмашым йӓл шуэш ылымӓшым цилӓ халык лошток пытӓрӓш кэлэш. Колоньивлӓлӓн дӓ пызыртэн урдым халыквлӓлӓн ик тӧрэш лиӓш, ышкэ государстывым ыштӓш вольам пумыла“.**

Пасна государствыш айырлэн ышкымым ышкэ вуйлалташ правам пумы гишӓн комуньист партьын програмжы совэт сӓндӓлыкэш вэлэ агыл, капитальизым сӓндӓлыкэшӓт тидӹ лижӹ манын кэлэсӓ. Капитальизым

сӓндӓлӹкӹштӹ пасна гйырлымаш вэрӹц крэдӓлмӓш вуйлатыш кыласын силажым кӧтӹртӓ, пӹзӹргӹшвлӓм пӹзӹртӹм класс ваштарэш цымыра, прольэтариатын дьиктатур сӓндӓлӹкӹштӹ халыквлӓн ӹшкӹмӹм ӹшкэ виктӓрӓш правам пумы вуйлалтыш классын прольэтариатын силажым когоэмдӓ, пэрви пӹзӹртэн урдым халыквлӓм йӹржӹ цымыра. Совэтски сойузышты цилӓ халыквлӓн иквӓрэш пӓшӓ ӹштӹмӓш, государыствына шӓрлӹмӓш тидӹм анчыкта.

Ӹшкӹмӹм ӹшкэ вуйлалташ правам пуаш—манымы лозунгым совэтски союзышты ӹлӹмӓ шӹш пыртымына мам анчыкта.

Эчэ октьабрьски рэвольуци лимӹкок цилӓ халыквлӓн ӹшкӹмӹм ӹшкэ вуйлалташ правам пумы. Совэт сӓндӓлӹкӹштӹнӓ ти лозунгым тӹнӓмок ӹлӹмӓш пырташ тӹнгӓлмӹ. 1917 ин 4-шӹ нойабӹрӹн вараш (2) Всэросийски сйэздӹштӹ Лэньин дон Стальин цилӓ труйышвлӓ док тэнгэ сирэнӹт:

Войнам пӹтӓрӓш, помэшӹквлӓ зэмльӓм хрэсӓньлӓн пуаш, завот, дӓ фабриквлӓэш ровочый контрольым шагалташ. **„Цилӓ тыгады халыквлӓн, Российӹштӹ ӹлӹшӹвлӓн, пасна государыствым ӹштӓш, ӹшкӹмӹштӹм ӹшкэ вуйлалташ“.** Ти гишӓн мӓмнӓн кӹрэдӓлмӓшнӓ.

1918-ин йанвар тӹлзӹн III-шы Всэросийски сйэздӹш погынымашты цилӓ труйыш халыкын дӓ пролэтариатын права гишӓн тэнгэ цилӓлӓн ынгылаш сирӹмӹ: **„Совэтски Российски рэспубльикы ӹштӓлтэш ӹшкэ вольадон ӹлӹшӹ халыквлӓ гӹц, ӹшкэ вольадон ушнышывлӓ гӹц“.**

Самынь ынгылымаш лимӹгӹц кажный халыкын ӹшкэ совэт погынымашты ровочый дон хрэсаньлӓн тидӹм

ыҥгылдарэн ушнаш шанымышты гишӓн рэшэньӹм ӹштӹмӹлӓ. Ти рэшэньӹштӹ кыды сэмӹнь иктӹш ушнымаш лиэш. Ик ушэмӹш пырынэштӹ älьи укэ тидӹм кэлэсӹмлӓ.

1923-иштӹ шольын погынымашты совэтски Сойузын основной законым (конституцим) ӹштӹмӓштӓт тыгыды халыквлӓ гишӓн тэҥгэок кэлэсӹмӹ.

СССР-шты тэгэнь польитьикӹм пумашты тыгыды халыквлӓлӓн партьи дон совэтски властьын польитьикжӹ тӧр лиэш аль агыл? Нимагань халакланат айырлаш вольам пуаш ак кэл, цилӓм ньэвольа ик государствышты урдаш, ньимагань национальный рэспубликӹмӓт, областьымат, районымат ӹштӹмлӓ агыл дӓ прольэтариат государствын силажы пӹтӓ лиэш манмы гӹц иктӹн ышэшӓт айырлаш ӹнжӹ вац.

Тэгэнь корныш ташкалнна гӹнь прольэтарски рэвольуцилӓн кого эксӹкӹм ӹштэнӓ ылын. Тыгыды халык лоштыш тырын, пурын ӹлӹмӓшӹм йамдэнӓ ылын.

Мӓмнӓн партьы дӓ совэтски власть шӓлӓнӹмӓш кӹц лӱтэлыт. Цилӓ халыклан айырлаш ӹшкӹмжӹм вуйлалташ правам пуэнӹт. Тэҥгэ ӹштӹмӹштӹ дон ньигынам кӹзӹт йактэ капитальизӹм сӓндӓдлӹкӹштӹ кайтым халыквлӓн ик вӓрэш пӓшӓм ӹштэн ӹлӹмӓшӹм мӓ ужына.

Прольэтариат рэвольуцим ӹштэн пасна государствыш айырлаш правам пуэн гӹньӓт, малын Совэтски Сойузышты ӹлӹшӹ цилӓ труйыш халыквлӓ айырлыдэок ӹлӓт.

Пӹтӓри анчалмашты иктӹ вэсӹлӓн ваштарэш лиэш манмыла. Тидӹм тэҥгэ кэлэсӹмлӓ: айырлаш правам пумыкы Росийӹштӹ прольэтариат комуньист партьы

видӹмдон пэрви пӹзӹрнэн ӹлӹш труйыш халык лошты ыҥылдарымаш пäшäм когон видэнӹт. Нинӹ ӹшкэ пäшäштӹ дон анчыктэнӹт кыцэ польитьик пäшäм, тä, хозанлык пäшä видӹмäшӹм иктӹш цымырэн вэлэ, пиҥӹдэмдэн вэлэ, комуньизмӹм йӹлэ ӹштäш лиэш. Айырлаш правам пумым тупыньэш ыҥылаш аккэл, правам пумы гӹнь айырлыдэ акли, манаш аккэл.

„Йугославиштӹш национальный вопрос кишäн сирӹмäштӹ“ Стальин тäҥ тэҥэ сирэн: „кыды тäҥвлäнä айырлаш правам пумым тэҥэлä ыҥылат: „правам айырлаш пуэнӹт кӹнь айырлыдэ акли маныт.“ Тидӹ ньималан йардым корны ылэш, ти корным шуэн колташ кэлэш! Айырлаш вольам пумы, кӳвлä ӹнэжтӹ айырлы гӹнь малын вара ньэволья покташ, права дон обäзӹнымстьым путыйаш ак кэл“.

Халыквлäн пасна государствыш айырлымаш капитальиствлäм вэлэ лӱдӹктä, нинӹн шулды ровочый нäлмäш вäр йамэш, рынкывлäжӹ кит кӹцӹн сӹсӹрнäт.

Ти айырлымаш кӹц Совэт сäндäлӹк вэлэ ак лӱт. Пэрви капитальиствлä пӹзӹртэн урдым кӹц караҥаш палшышы, прольэтариат кӹц айыртэмӹн, ти национальныстьвлäн ӹлӹмӹштӹ ак шо.

Ти труйыш халыквлä (кыцэ капитальиствлä нэзэр халыкым, тыгыды национальныстьвлäм пӹзӹртэн урдэн) ӹшкэ вӹлäнӹштӹ ужыныт.

Тӹдӹн дон импэриальизӹм ваштарэш кӹрэдäлäш, комуньистьичэски общэствам ӹштäш цилä труйыш халыквлäн ул-укэ силажым иктӹш прольэтариат йӹр, Комуньист Партьы йӹр цымыраш кэлэш.

„Капитальистьичэски государствывлӓштӹ, пӹтӓриш разрӓд нацивлӓ сага, привильигированный нацивлӓ сага „Государствын“ нацивлӓ сага, ылыт вэс разрӓдӹ нацивлӓ. „Государствын“ агыл нацивлӓ, полный правдым нацивлӓ, пӹтӓриок государствы права укэӓнвлӓ. Мӓнмӓн цилӓ вэсӹ, цилӓ национальный гньэт дӓ национальный тӧрсӹр пӹтӓрӹмӹ ылэш. Мӓнмӓн цилӓ равноправный свободный ньэзависимый ылыт, пэрви вуйлалтышы кого чотышты ылшы руш нацин привэльэгивлӓжӹ пӹтӓрӹмӹ ылыт“.

Кажный халыклан пасна айырлаш правам пумы гишӓн мӓмнӓн Лэньин партьын польитьикжӹм Финльӓньди дон Польшын айырлымаш кӹц самынь ылэш манаш акли.

Лачок кынамжы тэнэ лин кэрдэш, ровочый дон труйыш халык прольэтариат рэвольуци лимӹкӓт ӹшкэ лоштышты помэшӹквлӓ ваштарэш, капитальиствлӓ ваштарэш шагалын рэвольуцим ӹштэн шоктыдэлыт. Тэгэнь кодым прольэтариат рэвольуцин пумы правам йӓл шӱштӹ шӹнцӹш эксплататыр классвлӓ ӹшлӓнӹштӹ пользым ӹштӓш ти айырлаш пумы правам вэс вэк сӓрӓл колтэнӹт, 1917—18 ин фински дӓ польски капитальиствлӓ дон помэшӹквлӓ рэвольуцим тӹнгӓлмӹ годым ровочый дон хрэсӓнь вӹрлоэш йамдэнӹт. Тилэц мӓнмӓн партьын польитикжӹм самыньэш пиштӓш лиэш ма?

Укэ, акли! Рэвольуци вэрц шалгыш Финльӓндьиштӹ ӓльӹ Польшышты ровочый дон труйыш халыквлӓ ӹшкэ лоштыш помэшӹквлӓм, капитальиствлӓм сӹнгэн кэр-

тэлыт гӹнь мам вара ӹштӹмлӓ. Тӹнӓм руш прольэтариатлан национальный вопросышты пиш когон самынь ӹштӹмӓш кӹц пэрэгӹмлӓ ылын. Финльӓндьӹ дон Польшылан айырлаш вольам путэлна гӹнь Совэтски властьым, рэвольуцим, большэвик партьым кыцэ мыштат тӹнгэ орландарат ылын. Пачэш кодын пӓлдӹм ровочыйвлӓ помэшӹквлӓн, капитальиствлӓн алталым дон руш прольэтариатын польитикжӹм комуньизмӹ лӹмдон лэвэдмӓш манын кэрдӹт.

„Кажный халыклан пасна айырлаш правам—манын Лэньин. Тидӹ труйыш халыклан ӹшкӹмӹм ӹшкэ вуйлалташ палша. Финльӓндьилӓн, Польшылан, Латвилӓн, Льитвалан, Эстоньилӓн пасна айырлаш пумына капитальист (тырхэн кэртӹм) пӹзӹртӹм, пачэш кодшы пашкуды тыгыды государствывлӓштӹ ӹлшӹ труйыш халыквлӓ лошты мӓлӓннӓ ӹньӓнӹмӓш анчэнок кушкэш. Тэнгэлӓ мӓ капитальиствлӓн монгыргӹц ӹшкэ вэкӹнӓ труйыш халыкым сӓрэнӓ, анцыкыла цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш рэвольуцишкӹ видэнӓ“.

Тӹдӹн дон ик сӓндӓлӹк вӹлнӹ прольэтариат сӹнгэн гӹнь, буржуазьин кидӹштӹ ылшы (ровочый) халыклан палшыдэ ак кэрт.

Мӓмнӓн партьын програмышты тэнгэ кэлэсӹмӹ: „**Пэрви тыгыды халыквлӓм пӹзӹртэн ӹлӹш халыкын прольэтариатлан особынок тн тыгыды халыквлӓн ӹшкэ шӱлӹшӹм пэрэгӹмлӓ. Тэгэнь польитик вэлэ цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш шукы национальныстьвлӓн прольэтариатым иктӹш цаткыдын ушэмӹш цымыра. Российски рэспубльик йӹр национальный рэспубльикӹвлӓн цымыргымы тидӹм анчыкта.**

Совэтски власть лимӹжӹ готшэн мӓмнӓн партьын програмыштыш кэлэсӹмӓшӹм кычэн толэш.

Кыцэ СССР-ын законжы национальный вопросым видӓш палша.

Кыцэ СССР-ышты ӹлӹшӹ шукы йиш национальнысть-влӓ иктӹш цымыргат: СССР-ышкӹ 7 сойузный рэспубльик ушнэн: Российски, Бэлорусски, Украински, Закавказски, Узбэкски, Туркмэнски дӓ Таджикски. Констьитуци сэмӹнь сойуз видӹмӓштӹ оролым кишӓн, вэс государствывлӓдон кычык видӹмӓштӹ, корны анчымашты, почты дӓ тьэлэграф анчымашты, государствын бӱджэтӹм анчымашты цилӓ СССР-ын хозӓйствым видӹмӓш пӓшӓ кидӹштӹжӹ ылэш.

Админьистратьивно - польитьичэски стройэньи Союза ССР-ын Цилӓ Наркоматвлӓ общэсойузныйэшдӓ обйэдьиньэныйэш (иктӹш уштарыш) Наркоматвлӓэш айырлат. Общэсойузный Наркоматвлӓ тэгэнь: (Наркоминдэл, Наркомвойэнмор, Наркомвньэшторг, Наркомпуть, Наркомвод, дӓ Наркомпочтьэль ылэш) иктӹш уштарым Комиссарвлӓжӹ: (ВСНХ, Наркомзэм, Наркомтруд, Наркомфин, Нарком РКИ ылэш). Общэсойузный Наркоматвлӓн кажный рэспубльикӹшток ӹшкэ уполномочэнныйышты улы. Ти уполномочэнный пӓшӓ ӹштӹмӓштӹжӹ шагалтым комиссариатын шамакым вэлэ колыштэш.

Иктӹш ӹштӹм комиссариатвлӓн каждый рэспубльикӹштӹ ӹшкэ лӹмӓнжок вэс комиссариатвлӓ ылыт. Ти комиссариатвлӓн пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ кыды рэспубльикӹштӹ ылыт, тӹштӹш Совнаркомын шамакым колыштыт. Наркомпрос, Юстьици, Социальный обэспэ-

чэньӹн, Здравохраньэньин, дӓ Комунальный хозӓйстван Наркоматвлӓжӹ иктӹш пижӹктӹм агыл, каждый рэспубльикӹн ӹшкэ кидӹштӹжӹ ылэш.

Кажный рэспубльикӹлӓн сойузышты шалгышылан правам айырлаш пумы.

Тэҥэ гӹнӓт сойузный рэспубльикӹвлӓн труйыш халыквлӓ социальизмӹм ӹштӓш, импэриальиствлӓ гӹц Совэт сӓндӓлкӹм пэрэгӓш иктӹш цаткыдын цымыргэн пӓшӓм иквӓрэш ӹштӓт: Иктӹш цымыргэн пӓшӓм ӹштӹмӓшӹн йажожым пӓлэн шомы мӓмнӓн Сойузнам цаткыдэмтӓ, йӓлӓнӓт шӳмпэлгань труйышвлӓн ылӹмӓшӹм анчыкта.

СССР-ышкы 7 сойузный рэспубльиквлӓ цымыргэнӹт. Ти сойузный рэспубльикӹштӹжӹ 15 пасна (автономный) рэспубльик, 18 пасна областьвлӓ шалгат. Тилэц пасна шукы национальный районвлӓ пасна рэспубльикӹштӹ ылыт. РСФСР-ышты 10 национальный округ 147 национальный район дӓ 3200 национальный с/совэтвлӓ ылыт. УССР-ышты 380 район гӹц 25 национальный районвлӓ ылыт: 8 рушын, 7 ньэмӹцӹн, 3 болгарын 3 грэквлӓн, 3 йэврэйвлӓн дӓ ик район польаквлӓн. Шукы национальный с/совэтвлӓ лошты УССР-ышты 16 с/сов. молдаванвлӓн, 10 с/сов. чэхвлӓн, 4 с/совет Бэлоруссвлӓн, иктӹ Швэдвлӓн дӓ эчэ иктӹ швэдвлӓн дӓ эчэ икты французвлӓн с/совэт улы. Абхазски АССР-ышты ик с-совэт ньэгырвлӓн улы. Совэтски аппарат труйыш халык лишнӹ лижӹ манын пӓшӓ районвлӓм, с/сов.—влӓм Сойузный рэспубльиквлӓ ганьок ӹштӹмӹ СССР-ӹштӹ цилӓ тыгыды халыквлӓлӓн йӓлдон тӧрэш иканьок правам пумы.

Цилä СССР-вуйлалтыш аппаратжат пасна националь-ныстьвлäн интьэрэсӹм пэрэгӹмлä ӹштӹмӹ ЦИК (Цэн-тральный Исполнит. Комитьэт) кок совэт гӹц цымырмы, Сойузный Совет дä эчэ Совэт Национальный халык влäгӹц айырым ылэш. Сойузный Совэтӹш кажный ха-лык эдэм чотдон айырым эдэмвлäм колта, националь-ныстьвлäн Совэтӹш кажный рэспубльик гыц 5 эдэм рäдӹ айралтэш, каждый область гӹц ик эдэм. Ти айырымаштыш халык чот ак пыры.

Цилä рэшэньӹвлäм, постановлэньӹвлäм законвлäм Сойузный Совэт йарыктым гӹц пасна эчэ Совэт нацио-нальныстьышты анчат, акйарыла чучэш кӹнь, комисӹм ӹштэн тӹдӹлäн анчаш пуат.

Рэвольуци лимӹнгӹ икврэш пижмäш пäшäнä ӹштӹм агыл ылын. Тӹнäм эчэ труйыш халыкын пäлӹмäшӹжӹ чӹдӹ ылын вэс государствывлäн мäмнäн сäндäлӹкнä, вӹк кэчäлтäш шанымашыштым пäлэн шотэлна ылын. Граждански война годым вэлэ СССР-ыш цилä халык-влä ваштарэш тӹкӹм пуаш войэнный сойузышкы цы-мыргэнӹт.

Война эртӹмӹкӹ ижӹ пäшä ӹштäшäт иктӹш уш-нэнӹт. Тӹнäм сойуз Соц. Совэт рэспубльикӹш цилäн ушнэнӹт.

„Стальин тäнгӹн доклад паштек XII сйэздӹштӹ лык-мы рэзольуциштӹ мä лыдына. Совэтский Сойузыш на-циональный рэспубльикывлäм ушымаш-ылэш сотрудньи-чэствы кушмаш формын заклъучитэльный этапшы ылэш, кӹзӹт тидӹн характьэржы воэнно хозайствэнной дä халыклвäм польитьичэски ушымаш ик шукы националь-ныстьан совэтский государствышкы.

Тэнгэлä прольэтариатын национальный вопросым

тӧр ӹштӹмӓшӹжӹм Совэтски власть ӹлӹмӓшӹш пырта. Цилӓ халыквлӓлӓн иканьправам пуэн шукы йиш халыкым прольэтариат иктӹш цымыра“.

Цэнтральный Исполньитьэльный Комитьэтӹн дӓ СССР-ын Совнаркомын цилӓ постановльэнӹвлӓжӹ, дьэкрэтвӓлӓ каждый пасна рэспубльикӹн йӹлмӹдон сирэн шӓрлӓт: руш йӹлмӹш, украинский йлмӹш, бэлорусвлӓн, грузинвлӓн, армӓнвлӓн, азэрбэйджанвлӓн, узьбэквлӓн, туркмэнвлӓн, таджиквлӓн, йӹлмӹш сӓрэн цилӓ постановльэньӹвлӓм, дьэкрэтвлӓм СССР-ын констьитутци 34-шы 3 шӱдӹм сэмӹнь цилӓ халыклан пӓлдӹртӓт.

рушвлӓ
украиньӹцвлӓ
бэлорусвлӓ
грузинвлӓ
тьуркывлӓ
армӓнвлӓ
узбэквлӓ
туркмэнвлӓ
таджиквлӓ
йэврэйвлӓ
тадарвлӓ
казаквлӓ
киргизвлӓ
суасламарывлӓ
марывлӓ
мордвавлӓ
калмыквла
башкирвлӓ
пэрмӓквлӓ
лопарвлӓ
абхасвлӓ
ньэмцывлӓ (самойэд)

алтайцывлӓ
тофавлӓ
шорцвлӓ
буратвлӓ
аварцвлӓ
мокшавлӓ
латышвлӓ
льитовцывлӓ
кумыквлӓ
ньэмӹцвлӓ
тунгусвлӓ
осэтьинвлӓ
ингушвлӓ
чэчэнцӹвлӓ
чэркэсвлӓ
карачайвлӓ
корэйцӹвлӓ
даргинцӹвлӓ
льэзгинвлӓ
польаквлӓ
эстоньэцвлӓ
карэлвлӓ

караимвлӓ
финнвлӓ
кара-калпаквлӓ
таранывлӓ
уйгурвлӓ
дунганвлӓ
чэхвлӓ
адыгэйцӹвлӓ
ойратвлӓ
остьӓквлӓ
йакутвлӓ
комивлӓ
грэквлӓ
шашсугвлӓ
болгарвлӓ
балкарцывлӓ
кабардинцывлӓ
китайэцвлӓ
молдаванвлӓ
ногайцывлӓ
пэрсӹвлӓ

СССР-ын VI-шы гӓнӓк Совэтвлӓн погынымашкы 56 нацональность гӹц айырым эдэмвлӓ тɵлыныт.

Маганя сандӓлӹкӹштӹ вара эчэ тинӓрӹк йиш халык вуйлалтымаш иквӓрэш погынат.

Пэрви пӹзӹртэн урдым труйыш халыквлӓн польитьичэски пӓшӓ ӹштӹмӓшӹштӹ когон кушкын.

Мӓмнӓн партьын дӓ совэт властьын польитьикжӹ государствын пӓшӓ видӹмӓш цилӓ йиш халык логӹц труӓышвлӓм пырташ ӹштӹмӹжӹдон икты вэсӹ дон цилӓ нацивлӓм лишэмдӓрӓ. Национальный рэспубльикӹвлӹштӹ, областьвлӓштӹ, районвлӓштӹ, С/совэтвлӓштӹ ӹрдӹ халык йӹлмӹдон совэт аппаратвлӓн ровотайымыжы вӓрӹштӹ ӹлӹш труйыш халыклан лишнӹ лижӹ, манын ӹштӹмӹ. Труйыш халык ыҥылэн кэртшӹ, пӓшӓ ӹштӓш Совэтлӓн палшэн кэрдшӹ манын ӹшкэ йӹлмӹдон ровотайэн кэрдшӹ, эдэмвлӓм ӹшкэ логӹц ровочыйвлӓм, колхозньыквлӓм труйышвлӓм Совэтӹш айырымла. Ӹрдӹ халык йӹлмӹдон совэтвлӓн ровотайаш тӹҥӓлмӹдон цилӓ труйышывлӓ совэт пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ когон палшаш тӹҥӓлӹнӹт.

1927-и дон 1929-и совэтӹш айырмашым тӓҥӓштӓрэнок тидӹм ӹньӓнӓш лиэш.

Кыды национальный рэспубльикӹвлӓштӹ: УССР-ышты, Турк ССР-ышты, ЗССР-ышты айырымашкы мишӹвлӓ %-дон РСФСР-гӹц кӳшнӹ шалгат. Мам вара тидӹ анчыкта? Рэвольуци лимӹкӹ сэк пачэш кодшы пɵрви пӹзӹртӹм халыквлӓ польитик пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ шукы анцыкыла ташкалынат — тидӹм анчыкта.

ЦК дӓ ЦКК ВКП(б-ын) Дьэкабрь иквӓрэш лишӹ пльэнумышты (1930 ин 17—21 дьэкабрӹн) совэтӹш айырымаш кишӓн рэзольуцишты цилӓ комуньиствлӓлӓн осовынок национальный вопросым совэтӹм айырым кодым тӧр видӓш шӱдӹмӹ.

Ти рэзольуцишты, Совэтӹш айырым кодым вӓрӹшты национальный польитьикӹм ӹштэн толмашым ланцылэн йажон анчалаш дӓ анцыкылаэш лэньински национальный польитикӹм тӧр видӓш манын кэлэсӹмӹ. „Цилӓ йиш лӹмӓн халыквлӓн иктӹш цымыргымашым цаткыдэмтӹмлӓ, прольэтариатын ик шӱлӹшдон ӹлӹмӓшӹм шӓрӹмлӓ, национальный сэмӓн (формы) культурым дӓ прольэтарски содьэржаньиӓн культурым колтымла“ манын тӹ рэзольуцишты кэлэсӹмӹ.

Рэспубльиквлӓ маньары	% айырышвлӓ толыныт		Кушкын %
	1927	1929	
РСФСР	49.2	62.2	13,0
УССР	42,7	66,2	13,6
БССР	47,9	60,0	12,1
ЗССР	54,3	69,2	14,9
Турк.ССР	41,5	70,0	28,6
Узб.ССР	48,6	60,9	12,3
Ик пораткан СССР-мычкы	50,7	63,2	12,5

ЦК дьэкаврски пльэнумын дьирэктьивыжӹм кыцэ вара ӹлӹмӓш пыртымы? 1931 ин национальный рэспубльикӹвлӓшты совэтвлӓм айыраш йажон погынымаш гӹц тидӹм ужаш лиэш. Прольэтариат рэвольуцим ӹшты-

мыҥгы пэрви курым пызиртэн урдым халыквлäн совэт пäшä ыштымäшты когон шäрлэн, кушкын. Тидым тавлицы гыцок ужаш лиэш.

1931-ин национальный рэспубльикыштыжок айыраш мишывлä ик порадка СССР-мычкы айыраш мишывлä гыц кўшнырäк ылэш. Анцыкыла Совэтвлäлäн эчэ шукырак труйышы халыквлäм совэт пäшä ыштымäш шывшмыла, совэтвлäм ырды халык ток лишэмдымлä. Тишты тыгыды халыквлäн интьэрэсым особынок пэрэгымылä, нынын культурыштым лўлтäлмылä пäшäм совэтвлäлäн ыштымлä.

Совэтски апаратвлäшкы ырды халык логыц эдэмвлäм дä ырды халык йылмыдон ровотайаш тыҥäлмы ваштарэш шалагышывлäдон цаткыдын кырэдäлäш кэлэш..

Кыды национальный районвлäшты совэт апаратыш ырды халык логыц шагалтым дä нынын йылмыдон ровотайаш тыҥäлмы ваштарэш шалгымашвлä ылыт. Мордыва областьышты таманьар гäнäк тиды ылын. Зубово-Польански районышты 22 мордва с/совэтышты 4 вэлэ ышкэ мордва йылмыдон сирäт, Кочкуровски районышты 18 с/совэт гыц 5 вэлэ ышкэ йылмыдон пумагавлäм сирäш тыҥäлын. Ти районвлäшты 80%-ок мордвавлä ылыт. Областьыштыш апаратышты национальный йылмы гишäн попашат укэ. Кочкуровски район гыц облколхозсойузыш таманьар гäнäк сводкым мордва йылмыдон сирэн колтэныт, кыцэ ўдымäш, кэä, маньар угыц колхозыш пырэныт, кырэдäлыныт, ньимат ыштэн кэртэлыт, тышэц ньигынамат мыҥгэ-

Рэспубльихывлä	Маньар эдэм айыр эн кэрдшы ылын 1931-ин	Айыраш миэнÿт	Маньар % мишÿ — влäжы
РСФСР	58,586 тÿж	41,482 тыж	70,8
УССР	16,208 „	12,214 „	75,3
БССР	2,733 „	1,871 „	68,4
ЗСФСР	3,270 „	2,420 „	74,0 %
ТуркССР	652 „	480 „	73,6
Узб. ССР	2,655 „	1,981 „	71,6
Тадж. ССР	662 „	4,7 „	75,1
СССР	84,866 тÿж	60,945 тÿж	71,8

шок толэш. Облколхозсойуз тэҥэлä мÿҥэш сирэн колта: „Мä ньэмÿцлä ана мышты“, ÿрдÿ халык логÿц апаратыш шывшмаш пиш худан кэä. Областьыштыш аппаратышты 1930-ин цилä ровотньыквлä лошты 18,2% вэлэ мордва ылын, 1931-ин 20,2%. Районышты апаратвлäштÿ мордва логÿц апаратышты шÿнцÿшвлäн $^0/_0$ шукы пачэш цилä мордвä ылшы $^0/_0$ гÿц кодэш. Зубово-Польански районышты мордва 80$^0/_0$ ылэш, апаратышты шÿнцÿшÿвлäжÿ 41$^0/_0$ вэлэ. Ковылкински районышты 50% мордва ылмашты,—аппаратышты—23$^0/_0$. Торвэйэвски районышты 37% мордва ылмашты совэт апаратвлäштÿ 17$^0/_0$ вэлэ ылыт.

Ик мордва областьышты вэлэ ÿрдÿ халык логÿц апаратыш шывшмы ваштарэш шалгым улы манаш ак ли. Шукы вäрэок эчэ ти пäшäнä пачэш кодын миä, тидÿвлäм анцыкыла йашт пÿтäрäш кэлэш.

Тишэц кэлэсӹмлӓ:

Цилӓ халыквлӓлӓн икань правам пуаш манмы, йӓл гӹц айыртэмӹн ик национальныстьынат уты права ӹнжӹ ли манмы, ӹрдӹ халык логӹц аппаратыш шывшаш дӓ нӹнӹн йӹлмӹ дон аппаратвлӓм ровотайыкташ манмы, прольэтариатын кычыкым цаткыдэмдӓш манмы Лэньински партьын польитьикӹм, ровочый класс видӹмдон цилӓ комуньиствлӓлӓн, комсомольцвлӓлӓн, цилӓ национальныстьвлӓн ровочыйвлӓлӓн дӓ труйыш халыклан ӹлӹмӓшӹш пыртым вэрц кӹрэдӓлмӹлӓ.

IV

Пачэш кодшы тыгыды халыквлäлäн хозанлыкым дä культурым лӯлтäш палшымаш

Пэрви пыЗырнэн ылыш халыквлäн пачэш кодшы экономикыштым дä культурыштым йäл дон ик тöр ыштым вэрц кырэдäлмылä.

Пэрви руш халык пызыртэн урдым шукы йиш халыкан сäндäлыкышты рэвольуцим ыштымыкы прольэтариатын эчэ вэс кого ыштышäшлык пäшä шалга — тыгыды пачэш кодшы национальныстьвлäн экономикыштым дä культурыштым йäл дон тöр шокташ. Халыквлäлäн ышкэ ылымäшыштым йажоэмдäш, ышкымыштым ышкэ вуйлалташ правам пумы, пачэш кодшы халыквлäн экономикыштым дä культурыштым лӯлтäлäш палшэн ана ми гынь, тиды прольэтариатын польитьик ылэш манаш ак ли.

Узбэквлä, Тадарвлä, Таджиквлä, Йакутвлä курым мычкок йäлгӹц пачэш кодын ӹлäт, курым мычкок культурышты нинӹн укэ ылын, манын вэльикодьэржавный шовиньиствлä вэлэ (мол халыкым чотэш пиштӹдӹм) кэрдӹт.

Пэрви пӹзӹртэн урдым халыквлäн экономикӹштӹ дä культурышты курым мычкы руш помэшӹквлäн дä капитальиствлäн польитикӹ дон пачэш кодмыжым цилä пäлэн шошы ровочийвлäлäн йажон кайэш.

Ти пачэш кодшы халыквлäлäн интэрнациональизӹм лӹмдон ӹшкэ культурышты вäрэш руш культурым, руш йӹлмӹм сäкäлтäш цацышывлäдон ровочый класс пыт кӹрэдäлэш.

СССР-н пачэш кодшы халыквлäн экономикӹштӹм дä культурыштым лӱктäш палшым кишäн партьин XII-шы погынымаштышы шамаквлä.

Стальин тäҥ доклад паштэк XII-шы партьын погынымашты национальный вопрос кишäн тэгэнь рэзольуцим ӹштэнӹт:

> Октьабрски рэвольуци пумы национальный програмым тӧр видäш мäлäннä эчэ шукы тошты пӹзӹртэн урдым гӹц кодшы тӧрсӹрвлäм сӹҥäш кэлэш.
>
> Нинӹ кӹтӹк вэрэмäшток ик кäнä сэвäл колтэнок пӹтэн аккэп.
>
> СССР-ышты национальныстьвлäн экономикӹштӹ дä культурышты ик тӧрӧк агыл. Цилä халыквлäлäн Октьаврски рэвольуци икканьправам пуэн гӹньäт, национальный вопросым тӧр цилä вäрэ ӹштэн-

нä ма наш эчэ ак ли. Шукы национальныстьвлä капитальизӹм вэрэмäм эртäрӹдэок социализмӹшкӹлä ванчэнӹт. Ӹшкэ прольэтариатышты эчэ нӹнӹн укэ. Тӹдӹн дон нинӹлäн йäл дон тöр правам пумы гӹньäт ӹшкэ экономикӹштӹм, культурыштым öрдӹж гӹц палшыдэ йäл дон тöр шокташ йасы. Ик тöр агыл ылмашын причинӹжӹ ти халыкын историштӹ вэлэ агыл кугижäн дä руш буржäйвлäн польитьикӹштӹ. Покшал районыш тыш промышльэнный буржуазьилäн, ти халыквлä колоньи чотышты ылыныт, сырйом пуэнӹт, ньиманань промышльэнысть ти халыквлä лошты укэ ылын. Ти тöрсӹрвлäм ик кок иштӹ сӹнгäш йасы.

Рэвольцуи лимӹ кодшэн Совэтски властьын польитьикшӹ кодшы халыквлäлäн цилä сэмӹнь палшымаш вэрц. Тэгэнь польитикӹдон вэлэ шукы мльион пачэш кодшы халыквäлм труйышвлäм социальизмӹм ӹштӹмäш шывшаш лин. Тэгэнь польитикӹдон вэлэ кымда совэт сäндäлӹкӹштӹнä ылшы производьитэльный силам (мадон эдэм ӹшкэ ӹлӹмäшӹжӹм йажоэмдäш ровотайа: ӹшкэ кит силажы, вольык, машинäвлä, корнывлä, зэмльäм ровотайшашлык хäдӹрвлä, зэмльä пындаш гӹц кэрäлӹм лыкмаш, цилä кэрäлвлäм — производьитэльный сила маныт) шäрäш, курым мычкы амалэн ӹлӹш халыквлäм тäрвäтäш дä ик цаткыды кычыкыш цилä совэт рэспубльикӹш цымыраш лиэш.

Пäтьильэткӹ дон национальный вопрос.

Ти изи таблььицӹ гӹцок мäмнäн партьын видӹмäш польитьикжӹм ужаш лиэш, кыцэ мäмнäн промышльэныстьнан фонтыжы кушкэш.

(1928—29 и пытäриш и ылэш, 1932 пачэш пäтьильэткын и ылэш). Пäтьильэткы сорымäш дон маньар % кушкэш.

СССР-мычкы 289 %

Крым	290	Покшал Ази	494
ЗСФСР	302	„ Дагэстан	500
Карэльи	306	„ Казакстан	549
УССР	308	„ Киргизий	673
Якутьи	350	„ Чуваший	949
БССР	442	„ Бурäто-Монг.	967

Цилä национальный рэспубльикывлäн промышлэнный фонд СССР-ыш ик поратка кушмаш гыц $^0/_0$-дон шукы анцылны ылэш. Пäтьильэткы ыштымäшты кыды рэспубльикышты эчэ у гыц привайымы ылэш. (Урало-Кузбас, Казакстан). Тидывлäм анчалын эчэ шукы национальный рэспубльикывлäн промышльэный фонды когон анцыкыла тыргэштымжы раскыдын кайэш.

XV-шы партьын погынымаш дьирэктивым ыштэн шоктымнам ти цыфырвлä анчыктат. XV-партсйэзд тэнгэлä шÿдэн: „Пачэш кодшы национальныстьвлäн экономикым дä культурым йäлдон тöр ыштäш манын особынок нынын промышльэныстьым чыньырäк колташ, культур лÿлтäлäш“ манын.

РСФСР-ын национальный районвлäн цыфрвлäм анчымашты:

Промышльэнысть пумы продукци	1920 ин мльион дон	1930 ин чотлымы
Казакстанышты	10 мл.	78 мл.
Крымски АССР-ышты	45 „	109 „
Дагэстанышты	13 „	43 „
Карэльски АССР-ышты	20 „	124 „

Национальный рэспубльикывлäн, областьвлäн промышльэнысть РСФСР мычкы ик поратка кушмашым

эртэн куза РСФСР-шты 1931 годын 41% капиталым промышльэныстьыш пиштыме, кушкын национальный рэспубльикывлäштъ 86% йактэ.

Эльэктрофикациш РСФСР-ышты 2 кäнä большы привайымы, национальный Рэспубльиквлäштъ 359% кушкын. (XV- Совэтвлäн погынымашты РСФСР прэдсовнарком Сульимовын доклад гыц).

Украиныштъ Дньэпрострой, Штьэрстрой, Харьковски рактыр завод ыштыме; Бэлорусиштъ Осинострой, Могильовски фабрик, Оршански фаврик ыштыме; Казакстанышты Риддэровски комбинат, цвэтной мэталл (ыштыме) ровотайым, актьубински фосфоритвлä, Карагандашты камэнный уголь шахтывлä ыштыме; Туркмэнски, Узбэкски дä Таджик рэспубльиквлäштъ ситцъ фаврикквлäм строймы; Азэрбэйжанышты ньэфтъ, Грузиштъ кӱ шӱ, Дагэстанышты консэрвъ ыштыш фабрикквлä, крымышты пиш кого кртньи завод ыштыме, Уралокузньэцки комбинатым ыштäш тыҥäлмъ, моторыштым кого завотвлä, Башкириштыш котло-турбин завотвлä, Кондопожски пумага фаврик, химичэски промышльэнысть, Карэльыштъ Ньивастрой, Турксиб стройымы, колхозыш ушнымаш дä трактыр дон ровотайаш тыҥäлмäш,— тидъ цилä национальный вопросым тöр ыштэн шоктымым анчыкта, пачэш кодшы национальный вопросым тöр ыштэн шоктымым анчыкта, пачэш кодшы национальныстьвлäн экономикыштым, культурыштым лӱлтäлмäшым анчыкта, национльныстьвлä лоштыш тöрсырым СССР-на изин ольэн йамдымашым анчыкта.

Вэс пäтьильэткыштъ социальизмын у гыц стройкавлä эчэ шукырак лит. Национальный рэспубльикывлäштъ эрви пäлыдым кэрäл сырйовлäм у гыц зэмльä пын-

дашты кӹчӓл моныт. Казакстанышты Кораганда кытлашты — пиш когон шукы кӱшӱ улы; Ойратьийӹштӹ дӓ Хакасышты — ти районвлӓштӹ кӹртньи руда шукы улы; Йакутиштӹ, Казакстанышты угӹц ньэфтӹ вӓрӹм моныт. Закавказышты, Дагэстанышты, Карэльиштӹ, Башкирӹштӹ дӓ вэс вӓрвлӓштӓт вӹд сила когон шукы улы.

Цилӓ зэмльӓн пайжы курым мычкы ти национальный халыквлӓн ӹлӹмӓштӹ такэш киэн, капитальиствлӓ шӓрлӓш вольам путэлыт. Прольэтариат рэвольуцим ӹштӹмдон вэлэ СССР труйыш халыклан кымда корны ти пайдавлӓшкӹ пачылтын. ЦК ВКП (б)-ын дьэкаврски пльэнум (1930-ин) пӓшӓ ӹштӹмӓшӹжӹм анчалын кэлэсэн: „Национальный районвлӓм, кэчӹ кузым вӓрӹштӹ ылшы, пачэш кодшы халыквлӓм социальизмӹ корнысдон чӹньӹрӓк колташ лиэш“ манын.

СССР-ыштыш пачэш кодшы национальныстьвлӓм капитальизмӹ вэрэмӓ уштэок комуньизмӹш шокташ.

Туркмэньистан, Узбэкистан, Таджикстан, Казакстан Дагэстан дӓ кыдыжы вэс национальныстьвлӓ лошты капитальизмӹ шӓрлэн шотэ, Совэтски властьын польитьикшӹ, ти халыквлӓм капитальизм строй уштэок социальизмӹ корныш лыкташ палша, Лэньинӹн шамакшым тидӹ ӹштӹмӹ лиэш.

Лэньин тэнгэ попэн:

> **Анцылны шалгыш халыкын прольэтариат палшымтон, пачэш кодшы халыквлӓ Совэтски стройыш, вара комуньизмӹш, капитальизм ташкалтышым эртӓрӹдэ ванчэн кэрдыт.**

Ти пäшäм йажон ӹштӹмӹнä цилä сäнтäлӹк вӹлнӹш труйш халыклан анчыкта:

Комуньизм вэрц крэдäлäш труйыш халыкым цымырэн, капитальизм ташкалтыш эртэн комуньизмӹш кэäш лиэш маншывлäдон крэдäлäш, рэвольуци гач комуньизмӹш кэмӹ вэрц крэдäлäш кэлэш.

Тидӹм ӹштäш цилä колоньиштӹш труйышылан ик вäрэш цымыргаш кэлэш.

СССР-нан польитьикшӹ цилä сäнтäлӹк вӹлнӹш прольэтариатын рэвольуци ӹштäш, пиш когон пачэш коддшы халыквлäн пӹзӹрнэн ӹлӹш нэзэрвлäм иктӹш цымыра. Нинӹ анцыц кэшӹ социальизмäн сäндäлӹкӹштӹш прольэтариат палшымдон капитальизӹм ташкалтыш эртäрӹдэок Совэтски властьым ӹштэн, коммуньизмӹшкӹ шон кэрдӹт.

Социальизӹм сэмӹш солавлäм сäрӹмäш дä цилäн колхозыш пырэн, национальный районвлäштӹ кулак йыхым пӹтäрäш.

Солавлäм социальизмӹ корныш сäрӹмäштäт, цилäн колхозыш пырэн кулак йыхым пытäрӹмäштäт национальный рэспубльиквлäштӹ, областьвлäштӹ пäшäнä чӹнь кэä.

Пасна Сойузный Рэспубльикывлä мычкы тэҥэлä колхозыш пырымым анчыкта:

	1 октьäвӹрэш 1931-ин %-дон
1. РСФСР	61,2
2. Украински ССР	67,1
3. Узбэкски ССР	66,7

Турксиб.

РСФС
влäштäт
АССР-ы
АССР-ы
АССР-ы
ластьы
ты — 51
Цилä
йажон

Хрэ
тым
нацис
шäм
кэрäл
ийун
ылы

СС
номи
манм
пиш
ства
анчь
„(
цык
ьш

4. Туркмэнски ССР	56,7
5. Бэлорусски ССР	48,5
6. Таджикски ССР	28,5
7. Закавказски СФСР . . .	39,0

РСФСР автономный рэспубльиквлӓштӓт, областьвлӓштӓт колхозыш пырымаш пачэш ак кот, Карэльски АССР-ышты 52,3°/₀ колхозыш пырэнӹт, Чувашски АССР-ышты 42,4%, Башкирӹштӹ — 66,7°/₀, Татарски АССР-ышты — 62,4°/₀, Казакстанышты — 63%, Ойрат областьышты — 37,6°/₀, Хакасын автономный областьышты — 51°/₀. . . . .

Цилӓн колхозыш пырымаш, кулак йыхым пӹтӓрмӓш йажон кэӓ.

Хрэсӓнь районвлӓэш у гӹц промышльэныстьым шӓрӓш, транспыртым у сэмӹнь колташ, национальный районвлӓштӹ вольык урдым пӓшӓм йажоэмдӓш дӓ заводвлӓлӓн фабриквлӓлӓн кэрӓл культурвлӓм шӓрӓш — ЦКВКП (б) - ын ийунь тӹлзӹн ылшы пльэнумын рэшэньӹжӹ ылын.

СССР-ышты пачэш кодшы национальныстьвлӓн экономикӹштӹм, культурыштым йӓл дон тӧрэш шагалташ манмашты ийуньски пльэнумын рэшэньӹжӹ (1930 ин) пиш когон йарал ылэш. Москоан дӓ СССР-ын хозӓйства анцыкыла кушкаш рэзольуцишты тэгэнь корным анчыктымы:

„Сола дон хала лошты айыртыш ӹнчӹли манын, анцыкыла заводвлӓм, фабриквлӓм хрэсӓнь районвлӓэш ӹштӓш, ЦК-н пльэнумчы кэлэсэн. Кӹзӹт йактэ кого

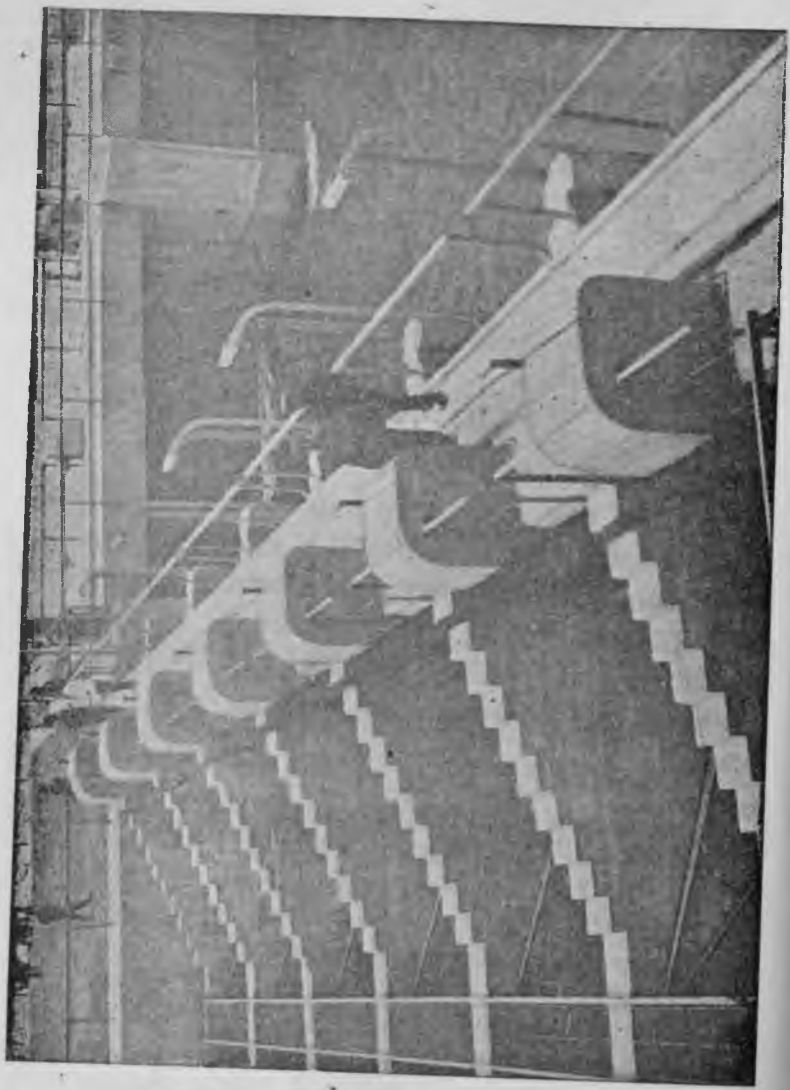

Рават строй.
Рост-строй Срэдний Азиштӹш у кого стройка, картьинӹштӹ Рават-стройкын главныйн частäвлäштӹ.

алавлäэш пиш шукы заводвлä, фабриквлä аралалт шӹн-цӹнӹт тидӹм ньигыцэäт йажоэш чотлаш акли. 1932 и гӹц Москоаэш, Льэньинигратэш завотвлäм у гӹц стройымла агыл манын“.

Ти корныдон кэä гӹнь пачэш кодшы национальныстьвлäдон руш халык лошты тöрсӹр йӹлэ изиэмэш. Пачэш кодшы халыквлä йӹлэрäк ӹшкэ культурыштым, экономикӹштӹм лӱлтäл колтат. Хрэсäнь районвлäштӹ заводвлäм, фабриквлäм ӹштэн сола дон халан айырлымашым пӹтäрмäш пачэш кодмаш пӹзӹрнэн ӹлӹш халыквлäн йӹлэрäк пӹтä манаш лиэш.

Колхозыш пырэн вольыкым шукэмдӹмäш, йажоэмдӹмäш, заводвлäлäн, фабриквлäлäн кэрäл культур ӱдӹмäшӹм когоэмдӹмäш — цилä тидӹ ЦКВКП (б)-ын пльэнум анчыктым корнывлä, национальный районвлäн экономикӹштӹ, культурышты кушмашым анчыкта. Осовынок кртньи корнывлäм национальный районвлäштӹ ӹштӹшäшлык ЦК ВКП (б)-ын пльэнумышты шӱдӹмäшӹжӹ пиш кэрäл пäшä ылэш, 1930 и йактэ 12,8 тӹжэм км. кӹртньи корным ӹштӹмӹ. Тиштӹ кужырак корнывлäжӹ национальный районвлä мычкы эртäт (Турксиб, Боровойэ — Акмольинск — Караганда). Анцыкыла корны ӹштӹмäштӹ национальный районвлäн индустрим ик йӹрӹш ӹштäш манын, шукырак корным ӹштӹмлä.

Ийульски пльэнумын рэзольуциштӹжӹ эчэ кэлэсӹмы:

„Кого промышльэный комбинатвлäм ӹштӹмӹ, (Урало-Кузньэцкий) Ср. Ази дон Сибир пижӹктäш, Казакстаным цэнтӹрдон пижӹктäш, Сойузын окраинвлäштӹ индустрим шäрӹмäш, льэс йäмдӹлмӹ когоэмäш сэвэрӹштӹш льэсӹм ровотайаш тӹнгäлäш кого совхозвлäм колхозвлäм ӹштӹмӹ, пакылаэш ӹшкэ сäндäлӹкнäм пэрэгӹмäшӹм цаткыдэмтäш — кӹртньи корны транспорт-

Таджкстан. Трактористэш тымэньэш.

лан у гӹц корны ӹштӹм пäшäм дä корны мычкы шукырак грузым эртäрäш пиш когон пыт кычымла“.

Тэҥэлä партьына национальный польитьикӹм цилä социальизм ӹштӹшäшлык пäшäшток провойэн миä.

Ӹрдӹ халыкын прольэтарски интьэльэгэнци йäмдӹлӹмӹ гишäн.

Пачэш кодшы национальныстьвлä лошты индустрим чӹнь пыртымына, СССР-ын пасна лаштыквлä лошты тӧрсӹр пӹтäрмäш, ӹрдӹ халык логӹц прольэтариатын кадырвлäм ситäрäш шӱдä. Кугижä годым ти национальнысть лошты ӹрдӹ халык гӹц прольэтариат укэ ылын. Заводвлä ылмы вäрӹштäт, вäрӹштӹш эдэмӹм погыдэлыт.

Тэгэнь польитьикӹн кодшы худа кӹзӹтäт эчэ улы. Пэрви колоньи чотышты ылшы вäрвлäштӹ кӹзӹтäт эчэ ӹрдӹ халык логӹц ӹлшӹ ровочыйвлä %-дон шукы кэрäлӹшкӹ ак шоэп. Ӹрдӹ халык логӹц лäкшӹ ровочыйвлäн эчэ мыштымашыштат пачэш шӹдӹрнä. Национальный районвлäштӹ чӹнь промышльэныстьын шäрлӹмäш ӹрдӹ халык логӹц труйышвлäм заводвлäш фавриквлäш шывшаш шӱдä. Цилä партьын, профсойузвлäн, комсомалын органьизацивлäлäн у гӹц шачшы кадырвлäлäн прольэтариат шӱлӹшӹм, большэвиквлäн закалыкым пуаш манын кого пäшäм ӹштӹмлä.

Тидӹндон ик тӧр ӹрдӹ халыкын труйышвлä гӹц Совэт власть йӹлэрäк промышльэныстьлан дä сэльскихозäйствылан кэрäл инжэньэрвлäм, агрономвлäм йäмдӹлä.

Культурыштым лӱктäлäш учитьӹлвлäм, избачвлäм цилä культурный фронтэш кэрäл эдэмвлäм пиш когон тымэньшӹ научный ровотньыквлäмäт йäмдӹлä.

„Инжэньэрвлӓм — тьэхньиквлӓм пэрвиш йӓмдӹлмӹ вӓрвлӓ ак ситӹ. У гӹц Уралэш, Сибирэш, Ср-Азийэш тымэньмӹ вӓрвлӓм пачмыла. Мӓлӓннӓ кӹзыт кым кӓнӓ, вӹц кӓнӓ шукы инжэньэрвлӓ— тьэхньиквлӓ дӓ промышльэнысть виктӓрӹш эдэмвлӓ кэлӹт. СССР-эш социальизмӹн индустрим ӹштӹмӓш програмым ӹлӹшӹш пырташ мӓлӓннӓ тидӹлӓн инжэньэрвлӓм тьэхньиквлӓм йӹлэрӓк йӓмдӹлӹмлӓ“ (Стальин).

Ӹрдӹ национальнысть логӹц шукы ровочыйвлӓ, труйышвлӓ совэтӹштӹ ровотайаш шагалтымы ылыт. Анцыц кэшӹ ровочыйвлӓ дӓ колхозньиквлӓ партьышкы пырат, ӹрвэзӹвлӓжӹ — комсомолыш.

Национальный кадыр йӓмдӹлӹмӓштӹ кого пӓшӓм ӹштэннӓ гӹньӓт, ти ӹш гэн шоктымашэш мӓлӓннӓ шагалаш ак ли. Анцылны ечэ кого пӓшӓ шалга. Курым мычкы пӹзӹрнэн ӹлӹш халык Октьӓбӹрь тӹлзӹн ижӹ йонгым ужын труйыш логӹц социальизм фронтэш шагалташ кэрдмӹн йӹлэрӓк у гӹц инжэньэрвлӓм, тьэхньиквлӓм, агрономвлӓм, учитьӹлвлӓм кого дон изи участкывлӓэш виктӓрӹшӹвлӓм шагӓлташ кушташ кэлэш.

V

Прольэтариатын рэвольуци дон национальный культур пӓшӓ ӹштӹмӓш

> „Шамак толшы; мӓмнӓн комуньиствлӓ улы, кыдывлӓ руш йӹлмӹ гӹц пасна вэс йӹлмӹдон тымдаш ак шӱдэп; мӓмнӓн (йэдиная школа) айырлыдым школ маныт. Мӹнь шанымаштэм тэхэнь комуньист вэльикоруский шовоньист ылэш Шукыжынок мӓмнӓн тэгэнь анчалтыш улы. Нинӹ дон кӹрэдӓлмӹлӓ.
>
> (Лэньин. Т. XIX, изд. 1-е, стр. 234).

Культурым шӓрӹмӓштӹ ньимагань национальыстьланат айыртэмӹн утым ӹштӹмлӓ агыл.

Ровочый классын кидӹштӹжӹ дьиктатуры ылмашты магань культурым национальныстьвлӓ лошты шӓрӹмлӓ? Улы-укэ национальныстьвлӓн культурыштым кидӹштӹш ылшы власть силажыдон иктӹш цымырэн шӹнтӓш. Иктӹш цымырэн прольэтариатлан йарал культурым ик национальность йиш культурым ӹштӓш? Ик

йӹлмӹм вуйлалтышым ӹштэн молы йӹлмӹвлӓм ташкаш? Альӹ вэс короыдон ӹштӹмлӓ?

Мӓ большэвиквлӓ цилӓ сэмӹнь национальный культурым лӯлтӓлӓш палшэнӓ. Магань гӹньӓт йӹлмӹм национальныстьлан пӓлӹдӹмӹм силом сӓкӓлтӹм ваштарэш шалгэнӓ. Мӓ цилӓ национальныстьвлӓн ровочыйвлӓм, труйышвлӓм иктӹш цымырым гишӓн ылына, тӹдӹн дон мӓ — комуньиствлӓ цилӓ национальныстьвлӓм шамак дон ыҥылдараш цацэнӓ, прольэтариатлан йарал ультурым ӹшкэ йӹлмӹштӹдон ӹштӓш палшэнӓ.

Прольэтарски кӧргӓн, национальный сэмӓн (форман) культур вэрц.

Культурын прольэтарски кӧргӹжӹм ужаш кэлэш **сэмжӹ (формыжы) гӹц** айрэн мошташ кэлэш.

Мӓ большэвиквлӓ ровочый класым национальный культур ӹштӓш ӯжӹнӓ, вуйлалташ ужӹнӓ.

Мӓ, прольэтарски, комуньистьичэски, интэрнациональный культурым ӹштӓш ужӹнӓ.

Помэшӹквлӓн, тыгыды буржуазин, буржуазный культурым ӹштӓш шанышывлӓдон цӓрнӹдэок, пиҥӹдӹн кӹрэдӓлӹнӓ. Эксплататырвлӓн культур дон, нӹнӹн анчалтыштон, самынь, тупыньэш сӓндӓлӹк вӹлнӹш ӹлӹмӓшӹм ыҥылдарым ваштарэш мӓ крэдӓлӹнӓ.

Опортуньиствлӓн буржуазный культурдон прольэтарски культурым иктӹш ӹштӓш кӹрэдӓлмӹштӹлӓн мӓ Лэньин шамактон тӹкӹлэнӓ **„КАЖДЫЙ НАЦИОНАЛЬНЫСТЬЫН КОК НАЦИОНАЛЬНЫЙ КУЛЬТУР УЛЫ“ МАНЫНА.** Ти шамак мӓлӓннӓ класвлӓн кок йиш культурым ӓшӹндӓрӹктӓ.

Кок йиш класын культурым иктэш цымыраш ньигынамат ак ли.— Кок класым кыцэ иктэш тырын урдаш ак ли, ты̆нгэок культурыштымат иктӹш йараш акли. Каждый класын ӹшлӓнжӹ йарал культурым ӹштӹмӹ. Анцыкылажы прольэтариатын культурыжы цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹ рэвольуци лимӹнгӹ коммуньизмӹш шомынгы йӹлмӹжӓт культуржат икань лишӓшлык. XVI сйэздӹштӹ Доклад пӹтӹм вэк Стальин кэлэсэн:

> „Национальный культурвлӓ (кишӓн) дон йӹлмӹ кишӓн мӹньӹ Лэньин тумайым сэмӹнь шалгэнӓм, анцыкыжат ти корны гӹц каранґаш ам сӧрӹ. Кынам социальизӹм цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнок лиэш, цаткыдэм шоэш, бытыш цилӓ йӹлмӹвлӓ ик йӹлмӹш сӓрнӹдэ ак кэртэп, ти йӹлмӹжӹ рушын, ӓль ньэмӹцӹн ӓльӹ эчэ маганъ халыкын акли— лиэш у йӹлмӹ“.

Тэнгэ гӹньӓт соикток мӓ национальный культурым СССР-ыштыш цилӓ халыквлӓлӓн шӓрӓш палшэнӓ, ӹшкэ йӹлмӹштӹм культурыштым пэрэгэнӓ. Лачок мӓ ти национальныстьвлӓлӓн культур пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ цилӓ сэмӹнь палшэнӓ.

Прольэтариат кидӹштӹш дьиктатурыдон пачэш кодшы национальныстьвлӓн тӹнгӓлтӹш культурыштым шанымла гӹнь тӹнӓмок тэмдэн шуаш лиэш вэт? Кыды национальныстьын рэвольуци йактэ ӹшкэ сирмӓшӹштӓт укэ ылын, йакутвлӓн, бурӓтвлӓн, калмыквлӓн, цигӓнвлӓн.

Малын СССР-ышты руш иктӹн гӹцӓт шукы гӹньӓт руш йӹлмӹ цилӓ вӓрэ лижӹ ана ман? Мӓ тӹдӹн дон руш йӹлмӹш цилӓм ана сӓртӹ, буржуазилӓн йӧн лиэш цилӓ труйышвлӓм пыдраташ, комуньизмӹ ваш-

тарэш шалгышывлäлäн кидӹшкӹштӹ культур пäшä попаза, цилä национальныстьвлäм цымырым вäрэш, иктӹ вэсӹ лошкы шӹдӹм пырта, пэрви пӹзӹртэн урдым халыквлäм социальизӹм стройымаш шывшмы вäрэш карангда ылын, прольэтариат кид гӹц культур пäшä дä паштэкшӹ мол пäшä видӹмäшäт национальный буржуазын кидӹш сӹсӹрнä.

Тэвэ ик примэр гӹцок национальный польитьикӹм самынь ӹштӹмäшэш ма лин кэрдэш. Тидӹ Бурäто-Монгольиштӹ ылын. Бурäтвлä Добатуйски сомонышты сирмäшӹм руш йӹлмӹ дон сирӹмӹм плучайэнӹт, лыдын ак моштэпäт Вэрхньэудьински халаш кыдалынят Шукы учрэждьэньӹшток тэнгэлä кэлэсэн пуэнӹт: „Мам шльäйэн каштат ! шваль, руш йӹлмӹм ат пäлӹ гӹнь мам кӹчäл толынат“.

Тэгэнь примэрвлäм национальный рэспубльикӹвлäштӹ, облыстьвлäштӹ шӱдӹ дон моаш лиэш. Тилэц мäмнäн аппаратвлäн национальный польитьикӹм тупыньла ӹштӹмӹм ужаш лиэш. Пäлӹдӹм ровочыйвлä лоштат эчэ тэнгэ тумайат, мäмнäн йӹлмӹнä вэлэ сэк йажо молы йӹлмӹвӹлä ньималан йардым ылыт. Тэгэнь шовиньиствлäн шанымашдон сознатьэльный ровочыйвлäлäн колхозньыквлäлäн особынок комуньиствлäлäн дä комсомольцывлäлäн пыт кӹрэдäлмӹлä. Дьиктатур прольэтариат кидӹштӹ ылмы годым мä цилä сэмӹнь национальный культурым лӱлтäлäш палшэнä. Цилä эдэмвлäн комуньистьичэски культурыш цилä национальный культурвлäм иктӹш видӹм тöр корны прольэтариат шаным корны вэлэ тöрöк нäнгэä. Стальин ти кишäн тэнгэ кэлэсэн: „Ти ваштaлтмы вэрэмäштӹ ӹшкэ статьан иктӹ вэсӹдон тупыньэшлä кайшы историчэски процэссвлäм кӱ пäлэн ак кэрт гӹнь кӱ ти историчэски

процэссӹн дьиальэктьикым ыҥылэн щотэ тӹдӹ Маркс-измылӓн колышны лэш“.

Пэрви пӹзӹрнэн ӹлӹшӹ халыквлӓн культурышты пиш когон кушкэш.

XVI-шы партсйэздэш „Национальный польитьик ВКП (б)-ын цифрдон анчыктымашты“ лӹмӓн лӓкшӹ кньигӓ национальныстьвлӓн культурым пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ пиш когон сӓрнӓл кэмӹм анчыкта. Октьӓвӹрски рэвольуци ӹштӹмдон сэк пачэш кодшы, пӹцкэмӹш пӹзӹртэн шӹнтӹм оголвлӓштӓт кугижӓ гӹц кодшы йардымашвлӓжӹм сирмӓш мыштыдымым пӹтӓрӓш манын кӹрэдӓлӓш тӹҥӓлӹнӹт. Ӱлӹкӹлӓ маньар сирэн-лыдын мыштышы рэвольуци йактэ ылын, маньары рэвольуци гӹц вара лин. Ти тавльицӹ гӹц 1926-йактэ национальныстьвлӓн сирэн-лыдын мыштымышты кым кӓнӓ, нӹл гӓнӓ шӓрлэн.

Махань национальнысть	Маньар % мыштышы	
	1897 ин пэрэпись дон	1926 ин ӹштӹм пэрэпись дон
Украинцӹвлӓ	13,0%	41,3%
Бэлорусвлӓ	11,3	37,3
Молдаванвлӓ	8,9	27,6
Армӓнвлӓ	7,5	34,0
Тьӱркӹвлӓ	2,3	8,1
Осэтьинвлӓ	2,1	21,2
Казакзлӓ	14,6	39,5
Грузинвлӓ	1,0	7,1
Узбэквлӓ	1,6	9,0
Йакутвлӓ	0,7	5,8

1926 и йактэ культур пäшä видäш пишок йажо агыл ылын. 1926 и гӹнь эчэ когон ти пäшäштӹ анцык кэмӹ. XVI-шы сйэздӹлäн Каганович доклад ӹштӹмжӹ гӹц 1926 и гӹц 1930 и йактэ тэӈэлä лыдын сирэн мыштышывлä кушкыныт (10 иäш гӹц кӱшкӹлä мыштышывлäм % чотыш нäлмӹ):

	1926 и	1929 и	1930 и
РСФСР-ышты	52,8	57,5	61,3
УССР	57,5	64,0	71,3
БССР	53,3	63,0	69,0
ЗСФСР	37,0	46,0	52,1
ТССР	12,5	19,4	24,5
УЗб. ССР	9,9	14,2	19,4
СССР-мычкы . .	51,3	56,7	62,6

1931-ин эчэ анцыкыла ти пäшä тӹргэштэн, осовынок национальный районвлäштӹ когон анцыкыла кэн. Шукы рэспубльиквлäштӹ, облыстьвлäштӹ лыдын-сирэн мыштыдымашым воксэок пӹтäрэнӹт.

Национальный йӹлмӹдон сирӹм кньигäвлä 1928-ин пэрвишӹ дорыц 10 гäнäк шукэмӹн. Ти кньигäвлäштӹжӹ магишäн сирӹмӹ анчалмыӈы, пэрвиш рэвольуци йактэ попвлäн, помэшӹквлäн, буржуазын кньигä влäдорыц вэс кöргäн ылэш. Мäмнäн кньигäвлäнä цилä труйыш халыклан ыӈылаш куштылгы ылыт. Кугижäн Российӹштӹ халык тьӱрмäштӹ ылшы пӹзӹртэн шӹнтӹм халыквлäн Октьäвӹр Рэвольуци пиш шукы куштылгым пуэн.

Бэлорусим тэвэ нäлшäш: Пэрви вуйлалтыш классвлä: помэшӹквлä капитальиствлä рушын агыл гӹньäт руш

йӹлмӹдон тымдыктэнӹт, особыйок украинцӹвлӓм дӓ бэлоруссвлӓм руш халыкыш сӓрӹнэштӹ ылын, украиньӹц дӓ бэлорус национальныстьым воксэок йамдынэштӹ ылын, тӹдӹн дон Бэлорусиштӹ рэвольуци йактэ ӹшкэ йӹлмӹдон тымдыш ик школат укэ ылын. Украиньӹцвлӓм-малорос маныныт. Украиньӹцвлӓ дон Бэлорусвлӓн йӹлмӹштӹмӓт руш йӹлмэшок чотлэнӹт. Ӹшкӹлӓн пасна клубвлӓм, тьэатырвлӓм школвлӓм пасна ӹштӓш вольам путэлыт, ӹшкэ йӹлмӹдон газэтвлӓм кньигӓвлӓм сирӓш ак ли ылын.

1907-ин кугижӓн Государствэный думышты тэгэнь постановльэньӹм лыктыныт: „Цилӓ инородцывлӓм рушла тымдымла, важгӹц важыш руш культурым ӹшкэ культурышты вӓрэш пырташ“.

Кӹзӹт Бэлорусышты 90 % школвлӓ бэлорус йӹлмӹ дон тымдат, рушын 2,2 %, польӓкын 2,7 %, йэврэйвлӓн 40 %. **Цилӓ Сойузный рэспубльиквлӓгӹц анцыц БССР-ышты хотьмадӓ цилӓ ӹрвӓзӹм тӹмташ тӹнгӓлмӹ.**

Украинӹштӓт культур тэнгэок шӓрлӓш тӹнгӹлӹн. 1915-ин Украинӹштӹ 18 тӹжэм школ ылын. Ти школвлӓштӹ руш йӹлмӹ дон вэлэ тымдат ылын. **1931-ин Украинӹштӹ 23,5 тӹжэм школ дон 97,5 % тӹмэньшӓшлык ӹрвэзӹвлӓм тымдат.** Украиньэц йӹлмӹдон тымдыш 16,506 школ, руш йӹлмӹдон тымдыш 1,342 школ, ньэмӹц йӹлмӹдон 581, йэврэйвлӓн 481, польӓквлӓн 341.

Польаквлӓн помэшӹквлӓ, капитальиствлӓ кид нӹмӓлнӹ ылшы западный Украинӹштӹ 3 000 школым польак йӹлмӹдон тымдаш ӹштэнӹт. Заподный Бэлорусиштӓт зап. Украинӹ ганьок 109 тӹжэм ӹрвэзӹвлӓ польак школыш каштыт, 400 ӹрвэзӹ вэлэ (0,5 %) ӹшкэ йӹлмӹштӹдон тымэньӹт.

Сэвэро-Осэтьински автономный облыстьым нäлшäш, Рэвольуци йактэ ти облыстьышты 10 % вэлэ сирэн лыды мыштышы ылын; 1931-ин 65 % лин шагалын. Ик 1930 инок пэрви 125 иäш нäрӹн кньигäвлäм осэтьин йӹлмэш сирӹмӹ.

Шукы национальныстьвлäлäн арабски шрифтӹм ыгылаш йасат, латьински алфавитӹш сäрӹмӹ. Латьински алфавитӹм ӹштӹмдон шукы национальныстьвлäн труйыш халыквлä лыдаш сирäш тӹҥäлӹнӹт.

Совэтски власть годым вэлэ пэрвиш сирэн-лыдын мыштыдым облыстьвлäштӹ, районвлäштӹ ньигынамат уштым чӹнь нь грамытныйвлäм сирäш-лыдаш тымдэн шокташ лин. Кыды облыстьвлäштӹ сирэн мыштышы % пиш изи ылын. Сирэн лыдын мыштышывлäжӹ пайан йых кӹц вэлэ ылыныт: **1931-ин Адыгэйштӹ цилä 100% лыдаш-сирäш тымэнь шоныт. Рэвольуци йактэ Адыгэйӹштӹ сирэн лыдын мыштышывлä 7 % вэлэ ылын, ти чотышты ӹдӹрäмäшвлäжӹн мыштымаш 0,5 % ылын.**

XVI-шы партсйэзд цилäм тымдаш дьирэктьивым пуэн. Ти дирэктивлäн и шомашэш мäмнäн школвлäштӹ кӹзӹт 20 мльион ӹрвзӹвлä тымэньӹт. Ик капитальист сäндäлӹкӹштäт тинäрӹк тымэньшӹ укэ. Рэвольуци йактэ ылшы Российӹдон тäҥäштäрäшäт укэ. Кугижä годым Фэргански облаыстьышты цилä тымэньшäшлык ӹрвэзӹвлä гӹц 11,7% каштэш ылын; Дагэстанышты 1,4% Сырь-Дарйински областьышты—3%. Ньимагань капитальист сäндäлӹкӹштäт тэнгэ культур шäрлӹмäшӹм уштэлыт, ньигынамат ак ужэп.

Колоньиштӹш труйыш халыквлä импэриальиствлä пӹзӹртӹмдон кӹзӹтäт эчэ пиш ӱлнӹ шалгат. Нинӹлäн ӹшкэ экономикӹштӹм лӱлтäлäш вольам акпуэп, сäндä-

лӹк ҙвуйлалтымаш гӹц карангдэнӹт. Индьиштӹ 100-и Англьи пӹзӹртэн урдымаштыжы лыдын-сирэн мыштышы 6% вэлэ, колоньивлӓштӹ эчэ чӹдӹрӓк лыдын мыш-тышывлӓ.

Тишэц кэлэсӹмӹлӓ:

Капитальист сӓидӓлӹквлӓштӹ пӹзӹртӹм халык-влӓн национальный культурым цилӓ сэмӹнь тормызлат, труйыш халыквлӓм пӹцкэмӹштӹ урдат, мӓмнӓн сӓндӓлӹкӹштӹ цилӓ труйыш халыквлӓм культур пӓшӓ ӹштӹмӓш шывшын культурный рэвольуци шӓрӓш кушкаш пал-шэнӓ, прольэтариатын диктатуры годым вэлӹ национальный „форман дӓ прольэтарский кӧр-гӓн культурым цилӓ халыклошты шӓрӓш лиэш мӓмнӓн странаштына цилӓ районвлӓштӹ дӓ об-ластьвлӓштӹ.

VI

Национальный вопросышты тупыньэш лывшалтшывлä дон (уклоньист) крэдäлмäш

Национальный польитьикышты вэс пäшäвлäштышлäок мäмнäн нартьым Льнин корны гыц карандаш цацышы влäдон кырэдäлмылä. Корны гыц карандаш цацышывлäжы тыгыды буржуази шўлышäн эдэмвлä ылыт. Национальный вопросышты тыӈ лывшалтмашвлäжы: пытäриок вэльикорусский шовиньизым манмы ылэш, вэс сэмынь жы вэльикодьэржавный уклон маныт, варажы мэстный национальизым манмаш. Вэльикорусский шовиньизым—тиды руш халыкым вуйлалтыш халыкэш чотлымаш, руш йылмым мол йылмы гыц кэрäлэш чотлымаш, тыгыды халыквлäм чотэш пиштыдымäш. Мэстный национальизымжы—ышкэ халык лошты ылшы вэс ноциональныcть чотэш пиштыдымы ылэш.

Ти уклонвлäм Стальин тäӈ аваланыш уклонвлä ылыт манын. Мол польитьикыштыш лывшалтмаш гыц чыды

рӓк шӹнцӓэш тӹкнӓ. Тӹдӹн дон ти лывшалтмашвлӓдонат кӹрэдӓлмӹлӓ. Ти уклонвлӓ шайылны мӓмнӓн йардымаш йыхвлӓ шалгат. Особын социальизӹм ӹштӹм вэрэмӓн мӓлӓннӓ худам ӹштэн кэрдӹт. Йардым класс пачэш кодшы халыкввлӓм иктӹ вэсӹдон шӹдэштӓрэн мӓмнӓн иктӹш ушныш рэвольуцин силажым пышкыдэмтӓш кӹрэдӓлэш.

Магань йардымашым вэльикорусский шовиньизм канда.

Ма тэгэнь вэльикорусский шовиньизм ылэш? Тидӹ эксплоататырвлӓн классын шанымашым ӹлӹмӓш мӹҥэш пырташ цацымаш ылэш. Пэрви руш халыкын помэшӹквлӓ капитальиствлӓ мол национальныстьлан шӓрлӓш вольам путэлыт. Вэльикорусский шовэньизм национальныстьвлӓлӓн ӹшкӹмӹштӹм ӹшкэ вуйлалташ правам пумы ваштарэш, национальный рэспубльикӹвлӓм облыстьвлӓм ӹштӹм ваштарэш, национальныстьвлӓлӓн культурым, экономикӹм лӱктӓш палшымаш ваштарэш шалгымаш ылэш.

Шукы вэрэмӓ Бухаринӓт вэльикодьэржавный шовиньизм корнышты шалгэн. Импэриальиствлӓн война годым Бухарин, Пӓтаков дӓ Радьэк, Лэньинӹн халыкввлӓлӓн айырлаш правам пумы кишӓн, ӹшкӹмӹм ӹшкэ вуйлалташ правам пумы гишӓн манмы ваштӓрэш шалгэнӹт Партьын VIII-шы кӓнӓк погынымашты (1919 ин) Бухарин ӹшкэ тупынь корныжым национальный вопросышты анчыктэн. Тидӹн шамакшы: „Кажный национальныстьлан айырлаш правам пуэн мӓ прольэтариатын дьиктатуры ваштарэш линӓ“.

Бухаринӹн Пӓтаковын дӓ Радьэкӹн национальны вопросым ыҥылмышты Розы Льуксэмбургын ыҥылмашдон иктэш толэш манаш лиэш. Стальин „О некоторых вопросах большэвизма“ лӹмӓн статьйашты (Большэвик № 19-20 1931 г., Льуксэмбургын национальный вопрос ыҥылмашым тэҥэлӓ анчыктэн: „Нинӹн ыҥылмашты пэлжок мэньшэвиквлӓн импэриальизм тьэори ылэш, халыквлӓн ӹшкӹмӹм ӹшкэ вуйлалтым вашта рэш нинӹ шалгат. Колоньивлӓн, пӹзӹртӹм халыквлӓн ипэриальизмӹм шӱ гӹц шуэн колташ кӹрэдӓлмӓштӹ рэвольуцилӓн палшымаш лин ак кэрт манын тьэзисӹм карангдэнӹт. Национальныстьвлӓн колоньи чотышты ылмаш вопросым пӓлэн, шотэ Марксизм — большэвизм ваштарэш мэньшэвиквлӓн ньэмӹрӹм шагалтэнӹт. Ти пэл мэншэвицкий ньэмӹрӹм, Троцкий лэньэньизм ваштарэш кэӓш кидӹшкӹжӹ роалтэн.

Троцкий дон паштэкшӹ кэшӹ изи цуца партьын корныжым самыньэш лыкташ крэдӓлӹнӹт, национальный польитькӹм тупынь ӹштэдӓ, Украинӹштӹ Пэтльурын польитькӹм ӹлӹмӓш пыртат манын алталэн кӹрэдӓлӹнӹт. Ти контррэвольуционый алталымашым Троцкийӹн ӹшкэок грузинвлӓ дон пижмӹжӹ дон вӹкӹ лыктын. Троцкий грузинвлӓн национальнысвлӓдон пижӹн партьын видӹмӓш ваштарэш шагалыныт.

Партьын национальный вопрос видӹм ваштарэш В. Ваганьан шагалын. Особынок национальный культур шӓрлӹм ваштарэш тидӹ шалгэн. „Национальный культур гишӓн“ лӹмӓн кньигӓэш тэҥэ сирэн: „Комуньизмӹ вэрӹц кӹрэдӓлмӓшӹм национальный культур ваштарэш кӹрэдӓлтэ ӹштӓш акли“ манын Лэньин тьэорийӹм тупыньэш ыҥылдараш цацэн.

Ӹндэ кайэш, кыцэ вэльикодьэржавный шовиньиствлӓ комуньизмӹ вэрӹц кӹрэдӓлмӓш шамактон ӹшкӹмӹштӹм лэвэдӹт. Кӹзӹт социальизӹм ӹштӹм вэрэмӓн вэльикодьэржавный шовиньиствлӓ Лэньин шамакым тэҥэлӓ сӓрӓл колтынэштӹ; „Цилӓ национальный рэспубльикӹвлӓм, областьвлӓм йамдаш, цилӓ национальныстьвлӓн культурыштым иктӹш ӹштӓш вэрэмӓ шон шагалын“ — маныт. Ти гишӓн Лэньинӹн шамакшы тэгэнь „Цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹ прольэтариатын дьиктатур лимӹҥӓт эчэ шукы вэрэмӓ пасна халык айыртэмвлӓ, государстывы айыртэмвлӓ лит“ (том XVII, изд. 1-э стр. 178). Тӹдӹн дон халыквлӓ лошты айрлымаш улы гӹньӓт мӓ культурыштым лӱлтӓш ӹшкэ йӹлмӹштӹдон палшэнӓ. Тӹдӹн дон совэт апаратвлӓм, школвлӓм, газэтвлӓм, клубвлӓм, тьэатырвлӓм ӹрдӹ халык йӹлмӹш ванчаш шӱдэнӓ.

Совэтски, профсойузный организацишты вэлэ агыл, вэльикодьэржавный шовэньизӹм кыды партьын организациштӓт улы. 1931 ин 20 сэнтьӓвӹрӹн „Правдышты ик замэткӹ вэльикодьэржавный шовиньиствлӓн пӓшӓштӹм анчыкта. (Тидӹ ылын Бузулукски районышты, мӓсосовхозышты „Коминтэрн“).

Зданьым анчыш комэндант Гонков таҥ казачкы ӹлӹмӓш вӓрӹм йажоэмдӹдӓ манын кэлэсэн. Гонков тидӹлӓн кэлэсэн: Мӓмнӓн ӹшкэ рушвлӓлӓнӓӓт вӓр укэ, тӓ эчэ киргизвлӓм шӹшкӹдӓ“.

Столовыйышты шовиньиствлӓн мыскылым, овижӓйӹм вӓрӹштӹ. 25-шы августын рушын тракторист киргизӹм шайа карэм гӹц кычэн цэротышты шалгымаш гӹц шывшыл шуэн.

Совхозышты дьирэктырын помошныквлӓжӹ Сивиркин дон Старовэров дьирэктырын кабиньэтӹш йаттэок

пырымашэш цилӓн анцылны казаквлӓм шин поктэн лыктынытат мыскылаш тӹнгӓлӹнӹт.

Пӓшӓ ӹштӹм ӹлӹмӓш казаквлӓм шывштэлыт. Икань ровоташты рушынлан 70-80 тӓнгӓм тӱлэнӹт, казаквлӓлӓн 20-15 т. Спэцовкым рушынлан пуэнӹт, казаквлӓлӓн путэлыт.

Совхозыштыш партьын органьизаци тиштӹ ньимат ӹштӹдэ.

Пачэш кодшы халыквлӓ вӹк тэнгэ туран анчымашым важгэ лыктын пӹтӓрӓш кэлэш. Совэт сӓндӓлӹкӹштӹ шовиньизмӹлӓн, национальизмӹлӓн вӓр укэ. Лэньинӹн болшэвик партьыгӹц буржуази шӱлӹшӓнвлӓм поктэн лыкташ кэлэш.

Национальный вопросышты птӓриок вэльикорусский шовиньизмӹн уклон пиш опасный (лӱдӹш) ылэш. Тидӹ рушын вуйлалтыш классвлӓн пэрвиш йӓл шӱэш кыдалыштмыжым мӹнгэш пӧртӹлмӹ лиэш (Стальин), цилӓ халыквлӓм иктӹш цымырыш шайадон ти национальныстьвлӓ лошты шӹдӹм тӓрвӓтӹнэжтӹ дӓ мӓмнӓн силанам нзиэмдӹнэштӹ. Тэнгэ гӹньӓт, партьы мэстный национальизмӹ ваштарэшӓт тэнгэок цаткыдын кӹрэдӓлэш. Мэстный национальизм пэрви пӹзӹргэн ӹлӹш халыквлӓн эксплоататыр интьэрэсӹм пэрэгӓ.

Ма тэгэнь мэстный национальизӹм, магань тӹдӹн йардымашыжы (лӱдӹшӹжӹ).

Магань йардымаш мэстный национальизӹм вэк лывшалтшывлӓн. Нинӹ ӹшкэ национальныстьын труйыш халыкым СССР-ыштыш мол халыквлӓ гӹц айырынэштӹ, ти национальныстьвлӓн труйыш халыкым ровочый

класс видӹмäшкӹц, партьы видӹмäшкӹц айырэн шунэштӹ, ӹшкэ национальныcть лошты классвлäн крэдäлмäшӹм пышкыдэмтӹнэштӹ. XVI-партсйэздӹштӹ Стальин, тэнгэлä кэлэсэн ти уклонын йардымашыжы тэгэнь ылэш: „тидӹ ӹшкэ халык лоштыш буржуазым кушта, труйыш халыквлäн иктӹш цымыргымашым СССР-ышты пышкыдэмтä интьэрвэнтӹвлäлäн палша“. Партьылан тэгэнь лыпшалтмашвлä дон пыт кӹрэдäлмӹлä. СССР-ыштыш труйыш халыквлäш интэрнациональный шӱлӹшӹм пырташ кэлэш.

Мэстный национальизмӹ вэк лывшалтмаш национальный рэспубльикӹвлäштӹ шукы йиш, шукы лӹмäн ылын. Украинӹштӹ мэстный национальизмы вэк лывшалтмаш вуйлатышывлä лӹмдон лӹмдӹмӹ: шумскизм, выльэвизм, волобуйэвщины. Кӹзыт кымытынат Шумский Выльэвый да Болобуйэв тупынь ыҥылмашышты гӹц караҥыныт. Бэлорусыштыш мэстный национальизмӹм „нацдэмовшинӹ“ манын лӹмдэнӹт (национал-дьэмократьичэски уклон). Казакстаныштьi садвокасовщин лӹмäн. Татариштӹ султан — галийэвщин лымäн. Цилä ти уклонвлä лӹмӹштӹ иккань агыл гньäт важшы икток ылэш, пэрви пӹзӹрнӹш халыкым, труйышвлäм СССРын труйыш халык гӹц, ровочый классын видӹмäш гӹц айыраш, дä культур пäшäм видӹмäшӹм национальный буржуази, интьэльэгэнцӹ кидӹш пуаш. Нинӹн социальный важышты ылэш ӹшкэ национальныстьын мэлкобуржуазный срэда.

ХАЛЫК ЛАН ИНТЭРНАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОСПИТАҤЬИ ПУМЫ РЭРЦ

Кыцэ партьы лошты, труйыш халык лошты интэрнационал шӱлӹшдон ӹлäш тымдаш, кыцэ ти уклонвлäм труйыш халык логӹц поктэн лыкташ?

1916 ин Лэньин ти корным сирӹм статйаштыжы „Итоги дьискусии о самоопрэдьэльньии" анчыктэн.

Лэньин сирэн: „Кого национальныстьын, пэрви пӹзӹртэн ӹлӹшӹн дä изи пӹзӹртэн урдым национальныстьын интэрнацинал воспитаньи икканьлин кэрдэш манын? агыл видны. Шошаш вäрӹштӹ ик вäрӹшкок кэмӹлä — цилäн икäнь праван лиäш цаткыдыракын цымыргаш, анцыкыла цилä халыквлäм иктӹш пижӹктäш, — корныжы тӹшкӹ шоаш икток агыл. Пэрви пӹзӹрнэн ӹлӹш халыклан ыҥылдараш кэлэш, пӹзӹртӹм халыквлäлäн ӹшкӹмӹштӹм вуйлалташ пуаш манын. Тидӹдэ ньима интэрнационализмäт укэ. Тыгыды халык лошты „пурым ӹшлäн йажом ӹштäш шанэн ӹшкэок ушным вэрӹц" комуньиствлäлäн пäшäм видäш кэлэш. (Лэньин. Т. XIX.)

Лэньинӹн ти шамаквлӓжӹ капитальиствлӓн сӓндӓлӹкэш кӹзӹток йарал ылэш, мӓмнӓн сӓндӓлӹкӹштӹ прольэтариат дьиктатур ылмышты изиш ваштaлтымла Льэньинӹн шамаквлӓжӹ гӹц мӓлӓннӓ Лэньинӹн тымдымашыжы кодын, ти тмыдымашыжы цилӓ улы-укэ ӹштӹм пӓшӓм прольэтариат кидӹш дьиктатурым нӓлмӹ сэмӹнь, комуньизмӹ вэрц крэдӓлмӹ сэмӹнь анчымла. Ти тымдымаш сэмӹнь мӓмнӓн партьы ровочый классым труйыш халыкым ӹшкэ сӓндӓлӹкӹштӹнӓ интэрнационал шӱлӹш пыртымла тымда.

СССР — ышты интэрнационал шӱлӹшдон тымдымаш мӓмнӓн сӓндӓлӹкӹштӹш социальизм ӹштӹмӓш, мировой прольэтарски рэвольуциштӹ тӹҥ ылэш. Мӓмнӓн рэвольуцӹнӓм, мамнӓн социальизмӹм ӹштӹмнӓм цилӓ сӓндӓлык вӹлнӹш ровочыйвлӓн кӹрэдӹлмӓш гӹц айырэн анча гӹнь, тӹдӹ ик национальныстьэш вэлэ йажо ӹштӹмӓш вэрӹц шалга. СССР цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш ровочый классын ударный бригадыжы ылэш. Тидӹм кажный коммуньистлӓн, кажный комсомольцылан, кажный ровочыйлан, труйышлан ышышток урдымла.

СССР — ышты интэрнационал шӱлӹш дон ӹлӓш тымдымаш — руш ровочыйвлӓ, дӓ комуньиствлӓ пэрви пӹзӹрнэн ӹлӹш халыквлӓн культур лӱлтӓлӓш палшымашты йажон цилӓ сэмӹнь анчал палшат, кӹрэдӓлӹт: прольэтариатын государстват цилӓ сэмынь индустрим сола хозан лыкым ушаш, лӱлтӓлӓш палша. СССР-ышты интэрнационал шӱлӹшдон ӹлӓш тымдымашты мӓмнӓн СССРышты ылшы пачэш кодшы халыклан ыҥылдарым пӓшӓм цӓрнӹдэок видэнӓ. Национальный культурам шӓрымӓштӹ, национальный кадрвлӓм йӓмдӹлмӓштӹ ровочый классдон комуньист партьын кидӹштӹ видӹмӓш лижӹ манын, ти

пӓшӓ гӹц национальный буржуазидон тӹдӹн интьэльэгэнцим карандаш манын ыгылдарымашна виктӓрымӹ.

Стальин мӓмнӓн сӓндӓлӹкнӓм ударный бригады ылэш манын. Ма лиэш вара тидӹ? — СССР-ышты индустрим лӱлтэнӓ, пӓтьильэткӹм нӹл иштӹ ӹштэн шоктэнӓ, у гӹц ходыш кого заводвлӓм колтэнӓ, совхоз пӓшӓштӹ колхозвлӓм ӹштэнӓ, цаткыдэмтэнӓ, транспыртым йажоэмдэнӓ, потрэбитьэльски коопэрацин ровотажым вэс сэмӹнь колтэнӓ, социальизӹм ӹштӹмӓш ровочыйвлӓм, колхозньиквлӓм, труйышвлӓм шывшына, национальный вопросым Лэньин шӱдӹм сэмӹнь виктӓрэнӓ, партьин гэньэральный линьи вэрц кӹрэдӓлӹн вургымла вэк кыды кызӹт сэк кого лӱдӹш „шалахай“ вэк лывшалтшывлӓдон кӹрэдӓлӹнӓ сӓндӓлык вӹлнӹ рэвольуцим ӹштӹм вэрэмӓм лишэмдэнӓ. Свэрдловцывлӓ (1925 ин) йадмашэш Стальин кэлэсэн:

„Ти лӱдмӓшӹн тӹнг чэртажы (партийный пэрэрождьэньин) мэждународный прольэтарски рэвольуцилӓн ӹньӓнӹдӹмӓш; Тидӹн сӹнгӹмӓшлӓн ӹньӓнӹдӹмӓш колоньиштӹш дӓ кит лӹвӓлнӹш странавлӓштӹ национально-освободьитьэльный движэньилӓн скэптьичэски отношэньи, вэс сӓндӓлӹкӹштӹш рэвольуци вэрц крэдӓлшӹ ровочыйвлӓ палшыдэ, мӓнмӓн сӓндӓлӹкнӓ мировой импэриальизмы ваштарэш шалгэн ак тырхы манмым ыгылэн ак кэртэп; социальизм ӹшкэт сӓндӓлӹкӹштӹ Ӽоксэок сӹнгэн ак кэртӹм ыгылэн шотымаш, ӹшкэт сӓндӓлӹк ӹньӓнэн ак кэрт, иктӓ маньар сӓндӓлӹкӹштӹ сӹнгӹмэшкӹ лин ак кэртӹм ыгылэн шоктыдымаш; нинтэрнациональизмӹн эльэмэнтарный йатмашым ыгылыдымаш, кыдын дон ик сӓндӓлӹкӹштӹш социальизм сӹнгӹмӓш самоцэль агыл, ыл-

эш цилӓ сӓндӓлӹкӹштӹш рэвольуцим шӓрӓш палшышы, кычык.

Вот малын мэждународный рэвольуционный пэрэспэктьивы йамдымаш, национальизм лӱдӹшӹш дӓ пэрэрождрэньишкӹ нӓҥэӓ.

> Тӹдӹн дон мэждународный рэвольуцилӓн ӹньӓндӹмӓш, национальизмӹш тупыньэш видӓ.

Мировой коммуньизмӹн анцыкыла кэмӓштӹжӹ мӓ ударный бригады ылына. Кыцэ заводышты ударньык ӹштӹшӓшлык пӓшӓжӹм йажон пӓлӓ, мӓӓт тӹҥэок мировой прольэтариатын ударньиквлӓжӹ цилӓ сӓндӓлӹк вӹлӓн рэвольуци ӹштӹмӓштӹ мӓлӓннӓ ӹштӹшӓшлык пӓшӓнӓм цаткыдын пӓлэнӓ. Кажный комуньист, комсомольэц, ровочый, колхозньык, кажный труйышы мӓмнӓн совэт сӓндӓлӹкӹштӹ ӹлӹшӹ комуньизмӹ вэрӹц крэдӓлшӹ цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш труйышывлӓн рэвольуци вэрӹц крэдӓлшӹ, интэрнационалиьист, мэждународньик лишӓшлык, цилӓ сӓнтӓлӹк вӹлнӹш Октьабрь вэрц комуньизм вэрц крэдӓлшӓшлык.

Осовынок йэврэйвлӓм йаратыдым дон крэдӓлмӹлӓ, тидӹ кугижӓ гӹц кодшы йардымаш ылэш.

Лэньин шамакым пиҥӹдӹн пӓлӹмлӓ

> „Йэврэйвлӓ труйышвлӓн вӹр йӱшӹ агылэп, капитальиствлӓ ровочыйын вӹрйӱшӹвлӓжӹ ылыт. Йэврэйвлӓ лоштат ровочыйвлӓ, труйышвлӓ ылыт, нинӹн шукын ылыт, нинӹ мӓмнӓн шӱмпэлвлӓнӓ ылыт, социальизмӹм иквӓрэш ӹштӓш палшат. Руш халык лоштышлаок, молы халыквлӓ ганьок **йэврэй халык лоштат** кулаквлӓ, эксплоататырвлӓ, капитальиствлӓ ылыт. **Пайан йэврэйвлӓ, пайан рушвлӓ**

цилӓ вӓрэ ылшы пайанвлӓ иквӓрэш пы̆зы̆ртӓт, крават, ровочый классым шӓлӓтӓт. Йэврэйвлӓ вы̆к шы̆ды̆ кычышвлӓлӓн намыс, намыс цилӓ национальныстьвлӓ лошкы икты̆ вэсы̆м пырэдӓлмӓшы̆м пыртышвлӓлӓн.

Каждый комсомольцылан ВЛКСМ-ын 15-шы̆ пунктым пиҥы̆ды̆н пӓлы̆млӓ. 1931 ин йанвар ты̆лзы̆н 9 Всэсойузный сйэзды̆ш погынэн ВЛКСМ тэгэнь уставым ы̆штэн:

„Комсомольэц цилӓ йиш шовиньизмы̆ дон кы̆рэдӓлэш; национальныстьвлӓм пы̆зы̆рты̆м дон, национальныстьвлӓ лошты йардымаш дон, пэрви пы̆зы̆рнэн ы̆лы̆ш халыквлӓ вы̆кы̆ туран анчымаш дон крэдӓлэш; пачэш кодшы национальныстьвлӓм культурым, экономикы̆м, польитик пӓшӓшкы̆ шывшашым лӱлтӓлӓш палша. Комуньизмы̆ш кэмӓшты̆ цилӓ халыквлӓн цаткыды кычык лишашлыкым ышышты урда.

ТИШЭЦ КЭЛЭСЫМӒШ

Ровочый классым, труйышывлӓм интэрнационал шӱлӹшдон ӹлӓш тымдымаш — мӓмнӓн сӓндӓлӹкӹштӹнӓ социальизӹм строймашым мировой прольэтариатын анцыкыла кэмӓшэш чотлаш ыҥылдарымы ылэш. Тошты строй гӹц кодшы национальный самынь ыҥылмашвлӓм шуэн колтымла.

Особынок кӹзӹтшӹ вэрэмӓн, социальизмӹн фундамӹнтӹм оптэн ситӓрӹм годым интэрнационал шӱлӹш дон ӹлӹмӓш когон палша. Социальизм анцыкыла кэмӹ сэмӹнь цилӓ халыквлӓм коммуньизмӹ шӱлӹш дон ӹлӓш тымдымла. Особын кӹзӹт шукы сӓндӓлӹквлӓн экономичэски кризис ылмаш вэрэмӓн, классвлӓ лошты ваштарэш шалгым вэрэмӓн интэрнационал шӱлӹш дон ӹлӓш тымдымаш когон палша.

Капиталын сӓндӓлӹкӹштӹ, колоньывлӓштӹ рэвольуци лишӓшлык анцыц мӓмнӓн социальизм ӹштӹш сӓндӓлӹкӹштӹш ровочый класлан. Интэрнационализм корныдон цилӓ труйыш халыктон ик вӓрӓш комуньизм вэрц крэдӓлшӓшлык ылыт.

IV. Ситӓрмӓш

СССР-ын законжы (конституци).

Совэтски социальистьичэски рэспубльикывлӓн ик Сойузыш пижмӓш гишӓн цилӓлӓн увэртӓрымӓш.

Совэтски рэспубльиквлӓ ыштым кодшэн государствывлӓ кок вэк айырлэныт: капитальизм лагэрь ик вэлны, вэс вэлны социальизм лагэрь.

Капитальизым лагэрышты национальныстьвлӓн икты вэсы дон пырэдӓлмӓш, икты вэсым колоньишкы сӓрэн шӱэш кузэн шыцнэжы, шовиньизм, национальныстьвлӓм тэмдым, погромвлӓ, войнавлӓ.

Социальизым лагэрышты икты вэсылӓн ыньӓнэн пурын ылымӓш-национальныстьвлӓн икань правам пумы, шӱмпэл гань иквӓрэш роботайат.

Буржуазин национальныстьвлӓн пурын ылымӓш вэрыц кырэдӓлмыжы ньимӓт путэ, эксплоатацы ылмашты национальныстьвлӓн пурын ылымӓш кишӓн попашат укэ. Национальныстьвлӓ лошты ылшы шыды шӓрлӓ дӓ шӓрлӓ вэлэ, капитальиствлӓн стройым шӓлӓтӓш лишэмдӓрӓ.

Совэтвлӓн лагэрышты, прольэтариат дьиктатур ылмашты вэлэ национальныстьвлӓн икты вэсым тэмдымӓшым пытӓрӓш, икты вэсылӓн ыньӓнмӓшым, шӱмпэлгань ылымӓшым ыштӓш лиэш.

Ик вӓрэш, ик ыштон икты вэрыц крэдӓлмӓшнӓ вэлэ импэриальиствлӓн кэчӓлтмым шин пшузаш палшэн, тидын дон вэлэ граждански войнам пытӓрэн кэрдыннӓ. Ышшкэ ылышӓшлыкнам пэрэгэн шоктэннӓ, тырын хозӓйствынам тӧрлӓш цаткыдэмдӓш тынгӓлыннӓ.

Война вэрэмӓ такэшок эртыдэ. Рзорайалтшы нырвлӓ, шагалшы заводвлӓ, эдэмын кычылтмы машинӓвлӓнӓ пыдыргыл шынцыныт, шах

тӹвлӓ пыдырэгэн, урын шӹнцӹнӹт, корнывлӓ пыдыргэн шӹнцӹнӹт. Цилӓ ти йардымашвлӓм пасна ӹшкэ вуйа рэспубльикӹвлӓ тӧрлэн ак сӹҥэп.

Вэс вэлӹш анчалмашты мэждународный положэньи пурок агыл, эчэ вэс кӓнӓ империальиствлӓ ӹнчӹ кэчӓлтэп манын иквӓрэш цымыргэн капитальист сӓндӓлӹк ваштарэш ик цаткыды фронтым йӓмдӹлӹмлӓ.

Совэтски властьын кӧргӹжӓт ровочый класс кидӹштӹ интэрнационал шӱлӹшӓн ылэш цилӓ халыквлӓм иктӹш цымырташ видӓ.

Совэтски рэспубльикӹвлӓштӹ шукэрдок агыл погынымашты цилӓ труйыш халык иктӹш ушаш ӹштэн, Сойузыш Совэт рэспубльикӹвлӓн ӹшкэ шанэн ушнаш сӧрӹмӹ мӓлӓннӓ цилӓ национальныствлӓм ик тӧр ӹштӹмӹм анчыкта. Кажный рэспубльикӹлӓн шанымжыдон сойузгӹц лӓктӓш правам пумы.

Совэтски рэспубльикӹвлӓ сойузыш пырат, цилӓ Совэтски рэспубльикӹвлӓлӓн кӹзӹт ылшывлӓлӓн, ӓльӹ анцыкыла лишӓшлыкла нат корны пачмы. Сойузный государствына 1917 ин ӹштӹм халыквлӓн тырын ӹлӹмӓш тӹҥӓлтӹш ылэш. Сойузный государствына мировой капитальизмӹ ваштарэш крэдӓлмӓштӹ цаткыды тӹкӹ ылэш, цилӓ халыкым сӓндӓлӹк вӹлнӹ иктӹш цымырэн мировой социальистьичэски Совэт рэспубльик ӹштӹмӓш видӓ.

ТЫН

I. СС
II. Ма
ты
II. Пр
на
V. Па
лў
V. П
VI. Н
(у

ТЫҤӒЛТЫШВЛА:

I. СССР-ыштыш тыгыды халыквлӓ гиӓн вопросын кэрӓлжӹ . . . 3
II. Маркыс дон лэньинӹн тӧрт ӹҥ корны национальный вопросышты . . . 12
II. Прольэтариатын дьиктатуры ылмашты тыгыды халыквлӓлӓн пасна айырлаш правӓм пумы . . . 18
V. Пачэш кодшы тыгыды халыквлӓлӓн хозанлыкым дӓ культурым лӱлтӓш палшымаш . . . 33
V. Прольэтариатын рэвольуцидон национальный культур ӹштӹмӓш 47
VI. Национальный вопросышты тупыньэщ лыпшалтшывлӓ дон (уклоньист) крэдӓлмӓш . . . 56

5253

Мар. г.
2-1821

ӓкшы 35 ырш.
цена 35 коп.

как советская власть разрешает национальный вопрос

на горно-марийском языке

молодая гвардия
национальный сектор
москва, центр, новая пл. 6/8